

Miroslav Hadžić & Filip Švarn

**PRIRUČNIK SA POJMOVNIKOM
ZA NOVINARE
BEZBEDNOSNA
PITANJA**

Beograd, oktobar 2005.

PRIRUČNIK SA POJMOVNIKOM ZA NOVINARE BEZBEDNOSNA PITANJA

Izdavač:

Medija centar
Beograd
Milentija Popovića 9 (Sava Centar)

Za izdavača

Nebojša Spaić

Priprema

za štampu

APP, Beograd

Štampa

Libra, Beograd

Tiraž

150

Beograd, 2005.

ISBN 86-82827-42-5

Podržano od Evropske unije preko
Evropske agencije za rekonstrukciju

Sadržaj

Predložak za drugačije mišljenje bezbednosti	7
Novinari i demokratska kontrola vojske, policije i službi bezbednosti - Naš slučaj	55
Pojmovnik	73

Miroslav Hadžić

Predložak za drugačije mišljenje bezbednosti¹

Poslednju deceniju XX veka obeležile su radikalne i raznoznačne izmene globalnog bezbednosnog ambijenta. Tokom nje su začete dubinske promene koje već sad presudno određuju ekonomsku, socijalnu, političku i bezbednosnu konfiguraciju svetske zajednice. Uveliko su počele da pristižu i prve posledice ovih promena (*Stiglic, 2003*). Uz ostalo, izmenjena je i proširena lista bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. Uporedo se menjaju njihova priroda, sadržaj, pojavni oblici i dometi. Na scenu su stupili i novi nosioci ugrožavanja jedinačne, regionalne i globalne bezbednosti. Izrastaju, isto tako, i novi - jedinačni, zajednički i/ili kolektivni - akteri dostizanja i očuvanja bezbednosti.

Utoliko je danas bezbednost svetske zajednice krajnji, a dinamički produkt posredovanog i prožimajućeg delovanja brojnih činilaca i aktera različitog porekla i nejednake moći. Ona, stoga, više nije prost zbir ili skor bezbednosti jedinačnih a izolovanih država, te se više i ne može procenjivati samo na osnovu poređenja veličine njihovih vojski i broja raspoloživih oružja. Iskustva iz antiterorističkog rata u Avganistanu i preventivnog u Iraku upozoravaju, isto tako, da održiva globalna bezbednost ne može biti postignuta ili iznuđena samo unilateralnim, vojno-političkim delovanjem svetske super sile - SAD i njenih (*ad hoc*) koalicioničkih partnera.² Još uvek je, dakle, nesporna tvrdnja da svetska zajednica ne može biti stvarno bezbedna dokle god u njoj nisu uporedo bezbedne i sve njene članice. To znači da je globalna bezbednost dostižna tek u meri u kojoj je svaka država sposobna i

---

¹ Tekst koji sledi je pripremljen kao deo priručnika za novinare koji su tokom 2004. i 2005. godine pohađali specijalizovani kurs u organizaciji Medija centra iz Beograda. Nastao je kombinovanjem, skraćivanjem i prilagođavanjem ranije već objavljenih radova autora u njegovoj knjizi "Potraga za bezbednošću - slučaj Srbija", Dangraf, CCVO, Beograd, 2005.

² Kratku a svodnu analizu toga vidi u: Imanuel Volerstin, Godina 2003. je godina Buša, Komentar br. 128, prevela Borka Đurić, Republika br. 324-325, Beograd, januar 2004, str. 4

voljna da, sama ali i zajedno sa drugima, stiće sopstvenu i čuva tuđu bezbednost. Prva prepreka tome ističe iz činjenice da je hladnoratovski poredak međunarodnih odnosa i njemu prirodene blokovske (ne)bezbednosti nestao, a da je novi tek u nastanku.³ Naziru se njegovi obrisi ali mu je teško naslutiti krajnji izgled.⁴

Nestanak blokovske podele dao je presudan podsticaj jačanju i ubrzanju procesa globalizacije.⁵ Svedoci smo temeljne ekonomske, socijalne, političke i bezbednosne integracije svetske zajednice. Raste i svest o sve jačoj povezanosti i međuzavisnosti naroda i država, regija i kontinenata. Postepena univerzalizacija, izvorno zapadnoevropskih, civilizacijskih dostignuća i vrednosti je, bar deklarativno, praćena saznanjem o potrebi očuvanja bogatstva nacionalnih, verskih, kulturnih i duhovnih osobenosti u svetskoj zajednici. Nesporno je da sve to može biti ostvareno jedino u uslovima svetskog mira. On pak nije moguć bez voljnog i udruženog otklanjanja nasleđenih i novonastalih izazova, rizika i pretnji jedinačnoj, zajedničkoj i kolektivnoj bezbednosti.

Integracija svetske zajednice je međutim praćena i njenom fragmentacijom.⁶ Nimalom broju društava i država preti unutrašnje i/ili spoljašnje rastakanje - ekonomskih, socijalnih, političkih i konstitucio-

---

³ Držimo da nam, kad sa pojma "novi svetski poredak" otklonimo debele ideološke naslage, preostaje da konstatujemo da je na delu pre izvođenje starog poretka do njegovih krajnjih konsekvenci, nego uspostava novog ili bitno drugačijeg poretka sveta.

⁴ Inspirativne nalaze o jednoj od centralnih bezbednosnih tema budućnosti vidi u: Evropa ili Amerika?, O budućnosti Zapada, zbornik tekstova, izbor i prevod Aleksa Buha, Službeni list SCG, Beograd, 2003.

⁵ "Lažna je analogija između termina globalno i univerzalno. Univerzalnost pripada ljudskim pravima, slobodama, kulturi, demokratiji. Tome nasuprot, globalizacija se odnosi na tehnike, tržište, turizam, informacije. Globalizacija ostavlja utisak da je nepovratan proces, dok se čini da univerzalno iščezava, barem kao sistem vrednosti koji je izgrađen na ravni zapadne moderne, bez analogije u bilo kojoj drugoj kulturi. Svaka kultura koja se univerzalizuje gubi svoju singularnost i umire.", Žan Bodrijar, Globalizacija još nije pobedila, u: Svet posle 11. septembra, Nova srpska politička misao, posebno izdanje 4(2002), str. 19.

⁶ "Globalizacija razmene je kraj univerzalizovanja vrednosti. Prelaskom sa univerzalnog na globalno istovremeno se događa i homogenizacija i fragmentacija sistema do u beskonačnost. Globalno umrežavanja mreža udvostručava se odvajanjem fragmenata. Posle centralnog ne dolazi ono što je lokalno već ono što je odvojeno; iza koncentričnog ne dolazi ono decen-

nalnih - temelja svog bivstvovanja. Globalizacija ujedno izoštrava stare i uvodi nove podele u svetsku zajednicu. Nastavlja se tendencija rasta protivrečnosti i razlike između svetskog centra i periferije, bogatih i siromašnih, moćnih i nemoćnih, jakih i slabih. Cementira se asimetrično bipolarni svet - na manjem se polu gomilaju znanje, moć, bogatstvo, sigurnost i sila, a na većem neznanje, nemoć, nesigurnost, siromaštvo i beda. To između ostalog i stoga, što glavni nosioci globalizacije hrpimice ubiraju njene plodove ali bi rado da, ako treba i silom, izbegnu njene negativne posledice. Odatle slobodan protok ljudi, roba, kapitala i ideja (p)ostaje jednosmeran - od centra ka periferiji, dok se uzvratnom toku postavljaju nesavladive prepreke.⁷

Svetska je zajednica danas, zbog toga, razapeta između nastajućeg unipolarnog i potencijalno multipolarnog ustrojstva. Nema, pri tom, dovoljno garantija da će bilo koje od njih nužno uvećati bezbednost sveta. Sasvim je, naime, moguće da jednocentrični ili višecentrični model globalne bezbednosti samo jednokratno uvećaju bezbednost najjačih na račun opadanja bezbednosti slabijih. To, međutim, povratno može da umnoži i ojača bezbednosne izazove, rizike i pretnje za svetski centar, a da završi njihovim razornim razlivanjem po periferiji. Tim pre, što bezbednosno preoblikovanje sveta teče van postojećeg sistema kolektivne bezbednosti - Ujedinjenih nacija.

Nema, štaviše, dovoljno dokaza da zatečeni sistemi kolektivne i zajedničke bezbednosti mogu valjano da odgovore na nove izazove, rizike i pretnje. Jasno je da Ujedinjenim nacijama i njihovom Savetu bezbednosti nedostaje saglasja, volje, moći i sredstava za sprečavanje ili zaustavljanje lokalnih i/ili unutrašnjih sukoba i ratova. One su još manje sposobne da trajno otklone nove a globalne bezbednosne izazove, rizike i pretnje. Očito je, zato, da će Ujedinjene nacije, ako uskoro ne budu korenito izmenjene, ostati samo isprazni simbol poretka iz

---

trirano, već ono eks-centrično, kao dezintegracija univerzalnog. Globalizacija, sve u svemu, predstavlja homogenizaciju i narastajuću diskriminaciju. Odbijanje i isključivanje nisu slučajne posledice, one spadaju u logiku globalizacije koja, suprotno od univerzalnog, razlabavljuje postojeće strukture da bi mogla bolje da ih integriše.", Žan Bodrijar, op. izvor.

⁷ To, na primer, ilustruju i restriktivne mere koje sadašnje članice EU preduzimaju da bi sprečile priliv radne snage iz deset država Centralne i Istočne Evrope, koje uskoro treba da uđu u Uniju; uporedi, Danas, 24. 2. 2004, str. 17.

vremena prošlog. Nesporno je, isto tako, da UN ne mogu same sebe da izmene niti mogu da (p)ostanu važan garant bezbednosti globalne zajednice bez voljnog učešća najjačih država, a posebno SAD. To je jedan od razlog što je današnji svet još uvek daleko od toga da prera- ste u globalnu zajednicu slobodnih i ravnopravnih građana, naroda i država.

Čini se da je raspadom bipolarne strukture međunarodne zajedni- ce nepovratno otklonjena opasnost od svetskog rata. Raste, među- tim, broj i menja se tipologija lokalnih i unutrašnjih sukoba i ratova u manje razvijenim regionima sveta (*Scherrer, 1999*). U zahvatu njihovih razornih posledica više nisu samo mesni akteri već i čitavi regioni, a ne retko i cela globalna zajednica. To sve češće izaziva i podstiče spoljašnje - vojne i nevojne - intervencije u ove ratove. Odskora se, međutim, uobičajilo da se interventi sve lakše - iz humanitarnih, pre- ventivnih ili nekih trećih razloga - odlučuju na delovanje bez ovlašće- nja Ujedinjenih nacija (*Hadžić, 2003*). Koliko god da je teško pouzda- no proveriti motive i izmeriti domete ovakvih intervencija, sigurno je da one, uz sve ostalo, uvećavaju broj bezbednosnih nepoznanica u glo- balnoj zajednici. Povrh svega, jednostranim se akcijama narušavaju načela još važećeg međunarodnog prava, a ustoličuju arbitrnost kao vodeći princip u odnosima među državama. Sve to dodatno dokazuje potrebu zajedničke izgradnje nove bezbednosne arhitekture savre- menog sveta. Uporedo bi, dabome, bilo potrebno da se norme među- narodnog prava prilagode novim bezbednosnim izazovima, rizicima i pretnjama.

Ovo tim pre, što ubrzana, a neretko i iznuđena, globalizacija po- vratno isporučuje i brojne, a negativne bezbednosne posledice. Čini se da je u dubini međunarodnih odnosa na delu rekonfiguracija anar- hije.⁸ Drugim rečima, posvemašnjim kršenjem međunarodnog prava i ignorisanjem sistema kolektivne bezbednosti UN ukidaju se i posled- nji prividi kakve takve uređenosti i sigurnosti (unutar) globalne zajed- nice. Obnavlja se, dakle, praksa proizvoljnog vojnog i političkog inter- venisanja diljem globusa. Za tu se svrhu onda proizvode i koriste no-

---

⁸ Ovim se pojmom u realističkim teorijama međunarodnih odnosa i bezbed- nosti naglašava odsustvo internacionalnog autoriteta koji bi svojom moći uspeo da nametne poštovanje pravila i normi u međudržavnim odnosima, odnosno sprečio sveopšti "rat svijui protiv svih".

ve ideologeme - humanitarni intervencionizam i preventivni rat, koje u krajnjoj instanci smeraju nasilnom širenju demokratije. Pri tom, jednoznačno tumačena demokratija, odnosno njena oružana odbrana postaju samo plašt za prikrivanje namere da se, sasvim merljivi, ekonomski i vojno-politički interesi transnacionalnih i vladajućih elita SAD nametnu celoj svetskoj zajednici. U tom je ključu onda jedino moguće i razumeti zašto su SAD i njihov odani partner Velika Britanija prvo ustvrdile da se u zahvatu njihovih državnih i bezbednosnih interesa nalazi ceo svet (i raspoloživi prirodni resursi), a zatim da one, zarad svoje bezbednosti, imaju neotuđivo pravo da te interese brane i vojnom silom na svakoj tački zemaljske kugle. Nije im potom bilo teško da svoje nacionalne interese preimenuju u globalne, a da intervencionističku zaštitu svojih parcijalnih i egoističkih interesa prikažu kao način za postizanje i očuvanje globalne bezbednosti.⁹

Krajnja se, a opasna posledica toga, uz ostalo, sadrži u pervertiranom povratku koncepta "bezbednosne dileme" u međudržavne i međunarodne odnose.¹⁰ Da podsetimo da je u blokovsko vreme ovaj

---

⁹ "Nacionalni interes SAD je da promoviše američke vrednosti. Promovisati ove vrednosti znači zaštititi ih uspostavljanjem i primenom efektivne nacionalne bezbednosne politike (...) Nacionalni interesi SAD izražavaju američke vrednosti projektovane u međunarodnu i domaću arenu (...) Postoje tri referentne tačke. Prvo, aplikacija američkih vrednosti na spoljni svet čine jezgro nacionalnih interesa. Drugo, ostvarivanje nacionalnih interesa znači da strategija SAD nije ograničena na sopstvenu državu. To može zahtevati razmeštanje sile u različite delove sveta, posebno za borbu protiv terorizma. Treće, predsednik je fokalna tačka u definisanju i artikulisanju nacionalnih interesa SAD.", Sam C. Sarkesian, John Allen Williams, Stephen J. Cimbala, U.S. National Security, third edition, Lynne Reinner Publishers, Boulder, London, 2002, str. 4-5.

¹⁰ "Shvatanje da je rat konstantno istorijsko obeležje međunarodne politike i da je malo verovatno da će nestati, zasnovano je na uverenju da su države suočene sa onim što se naziva bezbednosna dilema, od koje ne mogu da pobegnu. Ideju bezbednosne dileme prvi put je jasno artikulisao John Hertz 1950 godine. To je bilo, kao što je rekao: "temeljno uverenje po kome naponi država da očuvaju sopstvenu bezbednost, nezavisno od njihovih namera vode uvećanju nesigurnosti ostalih, jer svi preduzete mere objašnjavaju kao odbrambene dok mere drugih doživljavaju kao potencijalnu pretnju" po sopstvenu bezbednost (M.H), John Baylis, International and Global Security, u: The Globalization of World Politics, second edition, John Baylis & Steve Smith (eds), Oxford University Press, UK, 2001, p. 257.

koncept, odnosno njime definisano stanje međunarodnih odnosa pored ostalog podstaklo trku u naoružanju koja je završila u globalnoj ravnoteži straha. Ne čudi stoga da su u tom vremenu postojale najmanje dve različite liste bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. U međublokovskom nadmetanju ta je lista, ma koliko razučena, uglavnom bila predvidiva, dozirana i kontrolisana. Blokovskim je hegemonima to dozvoljavalo da sopstvene opreke proslede na druge i transponuju ih u lokalne i regionalne sukobe i ratove. Time je autonomna lista - unutrašnjih i spoljašnjih - izazova, rizika i pretnji sa kojom su se suočavale države na periferiji bivala proširena do nedokučivosti. Ne čudi onda to što one nisu ni mogle da za sebe i svoje građane postignu dovoljnu bezbednost.

Sva je prilika da se nakon terorističkog udara na SAD tendencijski obnavlja stanje anarhičnosti međunarodnih odnosa u kome održivu bezbednost sebi mogu da pribave jedino države sa velikim ekonomskim, političkim i vojnim kapacitetima. Zato u potencijalno monocentričnom svetu jedina super sila - ma koliko jeste ili bi htela da bude tvorac i/ili garant globalne bezbednosti - postaje dodatni generator bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. I to na način koji ostalima znatno sužava manevarski prostor, te im sledi da se ili priključe svetskom uterivaču mira ratom ili da budu smeštene u "osovinu zla". Tim lakše, jer se čini da globalna bezbednosna politika SAD i dalje u velikoj meri počiva na reaktivnoj strategiji. A njom se umesto planskog i dugoročnog, socijalno-ekonomskog i političkog, dejstva po uzrocima i izvorima novih izazova, rizika i pretnji¹¹ sve češće i neograničeno deluje oružanom silom po njihovim posledicama.

Na taj je način, uz ostalo, demantovana nova bezbednosna paradigma, lansirana krajem 80-ih godina prošlog veka, koja je počivala na antropocentričkoj evoluciji mišljenja i praktikovanja bezbednosti. A ona je, uz ostalo, promovisala regionalnu i globalnu bezbednosnu kooperaciju i integraciju zarad nalaženja valjanog, a zajedničkog odgovora na novopristigle izazove, rizike i pretnje. Danas se, umesto

---

¹¹ Početni se argumenti protiv ovog (našeg) stava mogu naći u: Michael Mandelbaum, "Diplomacy in Wartime, New Priorities and Alignments", u: How Did This Happen? Terrorism and the New War, James F. Hoge, JR., and Gideon Rose (eds), PublicAffairs New York, 2001, str. 255-268, a posebno 263-267.

toga, državama sa svetske periferije postepeno ukida šansa da, same ili zajedno sa susedima, postignu dovoljnu i održivu bezbednosti. Ne čudi, odatle, tekuća revitalizacija satelitskog savezništva ali ovog puta samo sa jednom silom - SAD.¹²

Monocentrična globalizacija svetske zajednice pogodovala je, uz ostalo, lakšoj i bržoj totalizaciji novih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. To znači da se danas u njihovom zahvatu, nezavisno od svoje volje i/ili udaljenost od svetskog centra, nalaze svi (ne)državni akteri međunarodnih odnosa. Spirala totalizacije je, pri tom, u mnogo čemu replika spirale (prisilne) globalizacije. Utoliko je iz centra začeta ekonomsko-politička unifikacija sveta, u dobroj meri praćena izvozom i masovnom reprodukcijom, u njemu nastalih i ojačalih, nevojnih izazova, rizika i pretnji. Stoga je iznuđena globalizacija, uz ostalo, olakšala i ubrzala masovnu proizvodnju i nedozvoljenu trgovinu oružjem, a posebno onog za masovno uništenje. Isto tako su proizvodnja i rasturanje droga, kao i trgovina ljudima i delovima ljudskog tela, a u izvedbi organizovanog kriminala, tek u jednoznačno globalizovanom svetu prerasli u snažne izazove, rizike i pretnje jedinačnoj, regionalnoj i globalnoj bezbednosti. U tom kolopletu, onda i novi terorizam jeste krajnji produkt udruženog dejstva vlastovoljnih elita periferije, delom odgojenih u internacionalnoj zoni kriminala, i antimodernizacijskih elita (samo)legitimisanih pseudo-verskim otporom globalizaciji (i univerzalizaciji evroatlantskih vrednosti i interesa). Sve to, pak, centralnog nosioca globalizacije nužno čini glavnom metom ali i glavnim protagonistom totalizacije novih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. Štaviše, to mu dozvoljava da ih, interferirajući u njih, čak po svojoj potrebi namenski proizvodi ili dirigovano preusmerava od sebe ka drugima.

Svedoci smo stoga, izmene uloge vojske kao i funkcija rata. Podsetimo da su u vestfalijanskom poretku, kome pripada i blokovski sputan svet, vojska i rat bili glavno sredstvo ne samo za kolonijalna osvajanja već i za skokovit unutrašnji razvoj velikih sila (*Kenedi, 1999:11*). U nastalom *interregnumu* vidno je da sada vojska i rat zahode, iza mira skrivenim, osvajanjima. Nameće se, naime, utisak da danas tek tamo gde i kad zakažu ekonomsko-politički i ideološki instrumenti globalizacije nastupa vojska i nastaje rat po meri potreba transnacional-

---

¹² Stara i nova Evropa.

nih korporacija i vladajućih elita SAD. Odatle rat danas, uz ostalo, (p)ostaje ključno marketinško sredstvo američkog vojno-industrijskog kompleksa, kojim on iznuđuje povećanu - unutrašnju i spoljašnju - tražnju za svojim robama.¹³ Sledstveno tome, menja se i priroda (asimetričnog) rata. Ostavimo li po strani unutrašnje ratove, za analizu će nam preostati primeri nesrazmerne upotrebe enormne oružane sile protiv nedoraslih protivnika, koje bi po klasičnim merilima teško mogli da imenujemo ratom.¹⁴ Mada im to ne spori geostrategijsku svrhovitost i učinkovitost u njima više nije lako razlučiti gde počinju borbena a prestaju vežbovna dejstva na samovoljno izabranim poligonima i obratno. Ostaće zato, uz ostalo, nesaznato i da li su i koliko takvi ratovi namenjeni za pražnjenje bojevih magacina i/ili probu novih oružja i oruđa *in vivo*.

U sve to se onda savršeno uklapa i tekuća obnova mita o profesionalnoj vojsci kao jedinom i pravom sredstvu za otklanjanje novih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. Već je glavni argument u prilog profesionalnoj vojsci indikativan. Pravdanje nalozima proisteklim iz informatičke revolucije jasno upozorava da je takav model danas dostupan samo njenim tvorcima i monopolistima. Rečeni im monopol, dabome, povratno omogućava da očuvaju i ojačaju svoju globalnu vojnu supremaciju. Nužna je posledica toga dominacija redukovano poimanja vojnog profesionalizma zasnovanog na visoko obučenom plaćeniku. Odatle je na delu i preoblikovanje klasičnog borbenog morala vojske, koje smeru ukidanju potrebe da se vojniku (vojnom kolektivu) za rat i u ratu podastru valjani, merljivi i prihvatljivi razlozi za borbenu motivaciju. Odatle pa do ukidanja i poslednjih ostataka etičnosti rata preostaje još samo mali korak.

---

¹³ Više o tome vidi u: Dr Predrag Bjelić, Uticaj tehnologije i vojnoindustrijskog kompleksa Sjedinjenih Američkih Država posle 1990. godine, Vojno delo br. 2/2003, VIZ Beograd, str. 204-221.

¹⁴ Deo teorijskih i političkih rasprava o prvom virtuelnom ratu ("Pustinjska oluja"), kao i značenjima "humanitarne intervencije" na Kosovu vidi u: Čisti rat, Beogradski krug, No 1-2/1995, Beograd; Srbija i NATO, I i II, posebna izdanja, Nova srpska politička misao, Beograd, 1999.

Izgledi za bezbednosnu stabilizaciju jugoistočne Evrope

Pokušaj dugoročne projekcije riziko-mape jugoistočne Evrope (Balkana) zapinje već na prvom koraku.¹⁵ Odmah nastaje problem kako izmeriti, a potom u projekciju uračunati kumulativno dejstvo mnoštva zbirnih činilaca različitog porekla, nejednakog dometa i promenljivog smera uticaja. Sledi teškoća definisanja stajne i/ili startne tačke sa koje se predviđa buduće dejstvo znanih i neznanih, zatečenih i nastajućih faktora i aktera regionalne bezbednosti. Modelski se do ove tačke može doći ukrštanjem ključnih događaja i vremena njihovog dešavanja. No, spor može da nastane oko važnosti i uticaja izabranog događaja. Dileme može izazvati i selekcija vremenskog perioda u kome su se desile presudne promene. Sve to ne može biti prevladano bez detaljnog razmatranja lanca kauzalnosti, koji izaziva hroničan manjak bezbednosti u jugoistočnoj Evropi. I tako redom.

Na primer, začetak Yu-rata (ratova) bez veće greške može biti tretiran kao događaj koji je korenito izmenio socijalnu, nacionalnu, državnu, političku i vojnu topografiju regiona. Tim pre što je ovaj rat tokom poslednje decenije bio ključni generator bezbednosnih rizika na Balkanu. No, razlozi se njegove razornosti i dugotrajnosti mogu, spram istraživačkih ambicija i/ili političkih potreba, pronaći u 1980-im, ali isto tako i u 1940-im godinama. Od ambicioznih bi se istraživača ili gorljivih propagandista moglo očekivati da svoju potragu premeste i daleku (pred)istoriju. Ili, NATO je bombardovanje SRJ 1999. godine bilo ne samo prekretna tačka sukoba na Kosovu već i globalni presedan dalekosežnog dejstva.¹⁶ U zahvatu njegovih posledica našla se, između ostalih, i evroatlantska zajednica. "Humanitarni" uzlet NATO, pak, nije objašnjiv izvan konteksta prelivajućih Yu-ratova. Ali isto tako ni izvan bezuspešne a samofrustrirajuće potrage Alijanse za delatnom

---

¹⁵ Jedan od takvih pokušaja vidi: *The Southern Balkans: Perspectives from the Region*, Dimitrios Triantaphyllou, (ed), Chailot Paper 46, Institute for Security Studies, Western European Union, Paris - April 2001.

¹⁶ Kolekciju reakcija srpskih i stranih filozofa, naučnika, političara i književnika na NATO agresiju vidi u: *Srbija i NATO (I)*, Srpski diskurs rata; *Srbija i NATO (II)*, Svetska debata, *Nova srpska politička misao*, Beograd, 1999.

strategijom upravljanja Yu-krizom.¹⁷ Njena, pak, neuspešnost svoje ko-
rene ima u globalnim strukturnim promenama uzrokovanim (iniciran-
nim) padom Berlinskog zida, ali i u svetsko-upravljačkim ambicijama
SAD.

Ukoliko za granično vreme izberemo jun 1999, zafaliće nam nakon
njega prelomnih događaja. Začete promene u Srbiji/SCG ipak ne za-
služuju ovaj kvalifikativ, jer su još uvek u sferi (neiskorišćenih) potenci-
ja. Isto tako, bezbednosne koristi od smene Miloševića za sad imaju
jednokratne efekte. Ili, ako za reper uzmemo oružano prelivanje OVK
u južnu Srbiju i Makedoniju ono je, koliko god ugrožavalo bezbednost
regiona, ipak samo konsekvencija nasilnog rasturanja druge Jugosla-
vije i nedovršene serije Yu-ratova. A uz to, ono je produkt i lošeg evro-
atlantskog upravljanja Yu-krizom. Rang dramatičnog, a verovatno i
povesnog obrta jedino imaju teroristički avio-udari na SAD. No, opseg
njihovog uticaja na bezbednost Balkana biće predmet kasnije kratke
diskusije.

Svoju ćemo prognozu, stoga, zasnovati na sažetim uvidima u bez-
bednosno nasleđe Balkana, jer su u njemu sadržani generatori sada-
šnjih i budućih rizika.¹⁸ To bi trebalo da nam omogući da prepoznamo
kritične tačke, spram kojih se potom mogu procenjivati bezbednosni
kapaciteti svake od država, a rezultatno i celog regiona.

Svodni rezultati novije istorije govore da je Balkan bezbednosno
zapušten region. To je delo dva veka dugog a interakcijskog delova-
nja dve grupe determinanti. Prva grupa ishodi iz činjenice da je mo-
derna istorija Balkana tekla pod presudnim dejstvom njoj spoljnih sila.
Države su na Balkanu, u krajnjoj instanci, nastajale i nestajale po dik-
tatu spoljnih umešača. Na ovom su se prostoru susretale i sukoblja-
vale imperijalne težnje evropskih i svetskih velesila. Mesni akteri jesu

---

¹⁷ O tome svedoči i način na koji je američka administracija posle dugog
oklevanja rešila da interveniše u ratu u BiH i to tek kad je BiH svrstala u
svoje strateške interese. U prilog odluci presudno su delovale četiri grupe
združenih faktora: (1) u Bosni pokazana ograničenja tzv. novog svetskog
poretka, (2) diplomatske greške EU i SAD, (3) erozija kredibiliteta NATO i
(4) rešenost SAD da u Bosni potvrdi svoju globalnu lidersku poziciju; pre-
ma: Toal Gerard, *A Strategic Sign: The Geopolitical Significance of "Bo-
snia"* in U.S. Foreign Policy, pp. 4-12, <http://www.majbill.vt.edu/geog/faculty>

¹⁸ Šire o tome: Radovan Vukadinović, *Sigurnost na jugoistoku Europe*, Inter-
land, Varaždin, 1999; posebno str. 50-67. i 136-150.

bili centralni podstrekači i medijatori ovih sukoba, ali nisu mogli da utiču na njihov konačan ishod. Utoliko je Balkan bio i ostao, lokalnim nasleđem i sticajem okolnosti posredovana, replika glavnih tokova i mena istorije u evroatlantskom krugu. Zato su na Balkanu, povratnim dejstvom spoljnih silnica, produkovane lokalne imperijalne sile, nastajali su centar i periferija, bogati i siromašni.

Druga je grupa činilaca rezultat geopolitičke izmeštenosti naroda Balkana iz glavnih tokova evropske istorije. Ove su narode, budući marginalni akteri, uglavnom samo sustizale i to nezavisno od njihove volje posledice rada "velike istorije". To je jedan od ključnih razloga njihovog civilizacijskog kašnjenja, te oni danas još uvek rešavaju državne i nacionalne probleme zaostale iz dva prethodna veka. Bavljenje zadacima vremena prošlog učinilo je da države i narodi Balkana ostanu visoko privrženi vojnoj sili i ratnom dostizanju svojih ciljeva. U tome leže i razlozi dominacije autoritarnih poredaka na ovim prostorima, te je ukorenjivanje demokratije odloženo na neizvestan rok.

Zbog svoje zapuštenosti Balkan i pripadne mu države (nacije) su postali trajni bezbednosni ovisnici od drugima. Otuda ih krasi i bezbednosna nedovoljnost. Pri tom je početna zavisnost nužno proizvela nedovoljnost, odnosno sprečavala postizanje bezbednosne dovoljnosti. Hronična je nedovoljnost, pak, povratno uvećavala stepen bezbednosne zavisnosti od drugih. Zato su, države jugoistočne Evrope, doduše i svojom zaslugom, lišene autonomnih procedura i instrumenata za uspostavu i/ili očuvanje pojedinačne i regionalne bezbednosti. Otud one nijedan međusobni spor ili sukob (rat) nisu mogle (i htele) da reše samostalno. Štaviše, svaka se od njih trudila da u lokalni spor a radi postizanja svojih interesa uključi sebi naklonjenog spoljnog umešača. To, dakako, nije bilo teško jer su velike sile sebi davno prisvojile pravo da vojno i politički intervenišu u zonama svojih strateških interesa. Susretni spoj potrebe lokalnih aktera za spoljnim garantima bezbednosti i htenja ovih drugih da umešanjem postignu stratejske dobiti, najčešće se završavao pretvaranjem spoljnih saveznika u vojno-političke tutore neograničenog mandata.

Bezbednosne manjkavosti Balkana i na njemu smeštenih država izbile su na videlo pod dejstvom dvostrukog udara izvedenog 80-ih godina prošlog veka. Prvi je udar bio posledica svetskog urušavanja socijalizma. Potom je usledio (bezbednosni) šok izazvan ukidanjem bipolarne strukture sveta. Tom su prilikom popucali unutrašnji i spoljni

obruči prividne, odnosno iznuđene bezbednosti većine pripadnih država i Balkana. Od direktnih posledica udara bile su zaštićene lokalne članice NATO i/ili EU (Grčka i Turska). S malim posledicama su prošle države i narodi (Rumunija, Bugarska i granična Mađarska) koji su odmah i voljno optirali za izlazak iz socijalizma i priključenje evroatlantskoj zajednici. Kraha "bunker-socijalizma" u Albaniji s odloženim je dejstvom rezultirao piramidalnim urušavanjem države, koja ni nakon deset godina nije vaspostavljena.

Međutim, nestankom blokovskog sendviča druga je Jugoslavija ostala bez spoljnih podupirača svoje bezbednosti. Potom su joj nacional-republički lideri prevođenjem krize u rat ukinuli šansu za opstanak ili mirnu disoluciju. Ranim uključenjem u rešavanje, ali i dalje zaplitanje Yu-krize i nastajućih ratova (jul 1991. godine) evroatlantska je zajednica iz nadležnosti lokalnih ratovođa odmah izuzela konačne rezultate. Nemajući bolja rešenja ona je za tu svrhu podržala ratno drobljenje druge Jugoslavije, te je potom nastale (para)države jednu po jednu stavljala pod svoj patronat. Deset godina posle, ona je suočena s činjenicom da u centralnim Yu-državama (BiH, Hrvatska, SCG a od skora i Makedonija) nije dokinut nijedan bazičan uzrok ratu, odnosno da nisu otklonjene mogućnosti njegovog obnavljanja. U ovom je periodu Alijansa uspela da rat zadrži u okvirima bivše Jugoslavije, ali region i sebe nije mogla da zaštiti od njegovih negativnih posledica. Štaviše, evroatlantski je koncept bezbednosti, primarno zasnovanom na vojnom privođenju eks-socijalističkih država NATO, doživeo na prostorima bivše Jugoslavije fijasko.¹⁹

Zahvaljujući kolopletu, ovde samo selektivno skiciranih, uzroka, jugoistočna se Evropa ekonomski, politički i bezbednosno još nije konstituisala kao region. Ne čudi stoga htenje većine mesnih država da sebe iz regiona izuzmu i udenu u lepši (korisniji) ambijent. Važnija je od toga činjenica da okupljene države, mada je većina njih preko NATO programa "Partnerstvo za mir" (PfP) započela bezbednosnu integraciju u evroatlantsku zajednicu, još nisu sposobne i/ili voljne da bez spoljnog pritiska samostalno i zajedno ovaj region učine bezbednijim.

---

¹⁹ Uopredi: *NATO's Empty Victory, A postmortem on the Balkan Ear*, Ted Galen Carpenter (ed), CATO Institute, Washington, D.C., second printing, May 2000.

Trenutno stanje u jugoistočnoj Evropi potvrđuje notirana obeležja bezbednosnog ambijenta. Argumenti zbilje nam dozvoljavaju da sumarne uvide pretočimo u popis akutnih izazova sadašnjoj i budućoj bezbednosti regiona:

- Evroatlantska je zajednica posednik centralne bezbednosne moći u regionu, te njegoa sadašnja i buduća (srednjoročna) stabilnost direktno zavise od SAD i EU. Ovo tim više što su sve države regiona ekonomski, politički i vojno visoko zavisne od zajednice. One su, međutim, nejednako udaljene od zajednice, te je i stepen njihove zavisnosti različit. Najudaljenije države - BiH, SCG, Albanija, Makedonija - su bezbednosno najzavisnije, jer se nalaze, cele ili u delovima, pod vojno-policijskim i administrativnim protektoratom Alijanse i UN. Uz to, njihov ekonomski, te time i državni opstanak na duži rok i u velikoj meri zavisi od ekonomske i finansijske pomoći evroatlantske zajednice. Utoliko bi svaka skorašnja redukcija vojnog prisustva Alijanse ili njene ekonomsko-socijalne pomoći zavisnim državama direktno ugrozila bezbednost u regionu. To, dakako, nije nužno i dokaz uspešnosti njenog uredovanja krizom i ratovima, ali svakako jeste rezultat toga.
- Ratna dekompozicija bivše Jugoslavije još nije dovršena, te su iz nje nastali državni entiteti - BiH, SCG, Makedonija - podložni daljoj disoluciji. Pri tom eventualna, pogotovo nasilna, razgradnja svake od njih čini preostale dve teško održivim. Pod tom pretpostavkom, u proratnom bi se zahvatu novog ciklusa rekompozicije centralnog prostora Balkana nužno našle granične države: Hrvatska i Albanija. Izvan bi ovog procesa teško a možda i nerado ostale obodne države, pre svih Grčka i Turska, ali možda i Bugarska.
- Temeljni su se uzroci Yu-ratova slili u srpsko-albansko-makedonski trougao u kome je smešten epicentar sadašnje i buduće nestabilnosti jugoistočne Evrope. Rizici se generišu iz oprečnih i međusobno potirućih htenja tri entiteta, različitog porekla a nejednakog legaliteta i legitimiteta, da (pre)urede svoj (budući) etnički i državni status. Nameri Makedonije i SCG/Srbije da očuvaju i/ili vaspostave svoj državni integritet i teritorijalnu celovitost preprečuje se manje-više skrivena am-

bicija albanskih elita da što pre, pa makar i u etapama sve Albance okupi u jednu državu. Rizici će rasti po tempu tekuće albanske političke majorizacije Kosova, daljeg faktičkog deljenja Makedonije, kao i produžavanja bezvlašća u Albaniji. Njihovom rastu u prilog deluje i oklevanje evroatlantske zajednice da albanskim političkim elitama na Kosovu, u Makedoniji i Albaniji izričito postavi iste - tržišno-demokratske i bezbednosne - zahteve, čije je ispunjenje u bivšoj SRJ (Srbiji) inače nametala i argumentovala bombama i sankcijama.

- Većina se država regiona nalazi u fazi postsocijalističke tranzicije, te su nastali a prodemokratski poreci u njima načelno i konkretno nestabilni. Centralne se države regiona, uz to, tek nalaze pred zadatkom konačnog izlaska iz rata. Sve to zajedno proširuje paletu bezbednosnih izazova, rizika i pretnji tranzicije, koji imaju unutrašnje poreklo. Ključne pretnje pristižu iz činjenice da ova društva ekonomski i socijalno ne mogu samostalno da podnesu punu cenu prelaska u kapitalizam. Uz to u njima ne postoji dovoljan društveni konsenzus za promene, te znatan broj građana odbija da tu cenu plati. Komunističkoj je devastaciji u centralnim državama pridodata i ratna, te u rečenu cenu ulazi i sankcionisanje odgovornosti za rat i ratne zločine. A nju, za sad, složno odbijaju da plate i nove i bivše elite vlasti i moći. Eventualnim sticajem najnepovoljnijih okolnosti može, na primer u SCG/Srbiji ili Hrvatskoj, postati mogućom politička restauracija starih, odnosno autoritarna involucija sadašnjih poredaka. U toj bi soluciji verovatno bio posredno doveden u pitanje formalni opstanak BiH, dok bi albanski velikodržavni projekat dobio nove podsticaje.
- Zahvaljujući ratu centralni je prostor Balkana postao glavna evropska raskrsnica trgovini oružjem, drogom i ljudima. Po tempu ratne kriminalizacije središnjih država - Hrvatska, BiH, SRJ/SCG, Makedonija, Albanija - teklo je mafijско umrežavanje graničnih država a potom i celog regiona. Usledilo je, zatim, vertikalno povezivanje po nacionalnoj i/ili ideološkoj (verskoj) liniji, kao i horizontalno rasprostiranje po tržišnoj logici mafijske pseudo privrede. U prvi se mah iz ovog pro-

stora a pod okriljem multivarijantnog (para)državnog nasilja, te u ime borbe za nacionalno oslobođenje (samoopredeljenje) izlegao terorizam lokalnog dometa. Pothranjivan Yu-ratovima on je svojim potrebama povratno priveo kriminal, te se u nemalom broju država regiona uspostavio kao relativno autonomna društvena sila. Ratni je mizanscen pogodovao puzećem ulasku na Balkan antimodernizacijskog terorizma, koji se zaodenuo islamskim fundamentalizmom. Njegovi su se putevi stizanja i smeštanja u mesne države počeli nazirati (otkrivati) tek nakon udara svetskih terorista po Njujorku i Vašingtonu. Od tog se trenutka terorizam, dakako u kombinaciji sa ostalim rizicima, ispostavlja kao potencijalno glavna pretnja bezbednosnoj normalizaciji, a potom i stabilizaciji regiona.

- Zbog udruženog dejstva do sad pobrojanih činilaca tokovi i dometi reforme bezbednosnog sektora u državama regiona su nejednaki. Grčka i Turska su spram svojih potreba a po NATO standardima nastavile modernizaciju svojih vojski. Neupitnom se smatra činjenica da su u njima javna i tajne policije, kao i para-policijske snage bar pod parlamentarnom kontrolom. Većina je ostalih država ulaskom u PfP dala novi impuls započetoj reformi bezbednosnog sektora a posebno nasleđenih vojski. One su u tom poslu pretežno limitirane tankim budžetom. Nasuprot tome, u žarišnim državama - Hrvatska, BiH, SCG, Makedonija i Albanija - reforma je ovog sektora sprečena, zaustavljena ili odložena iz više razloga. Raspad države sledstveno je izazvao raspad vojske i policije u Albanije, te su one i pored zamašne pomoći Alijanse još uvek na ivici rasula, a njihova je glavnina izvan delatne kontrole nominalnog centra vlasti. Za razliku od toga, Makedonija je - zahvaljujući činjenici da ju je prvo JNA potpuno razoružala a Alijansa je potom za osam godina nije opremila i obučila - morala o svom trošku da ispočetka pravi vojsku. U tom poslu sada ju je zaustavila oružana pobuna lokalnih Albanaca. Oružane snage entiteta BiH su direktno pod kontrolom SFOR (EUFOR) i civilnog protektora Ešdauna, ali su sve tri nacionalne vojske dugo izbegavale radikalnu reformu. Osnovni razlog tome je njihova pritisnutost ratnim pore-

klom i prtljagom. Početno brojno smanjivanje ovih vojski olakšalo je tekuće stvaranje, a po nalogu protektora, jedinstvene vojske i ministarstva odbrane BiH. To uvećava šanse za njenu (njihovu) reorganizaciju ali ne garantuje i reformu. Nesprijetnost političkih elita u Hrvatskoj i SCG da razdreše ratni prtljag svojih vojski uzrokovala je odlaganje i/ili fingiranje njihove reforme. U obe su se ove države vojske nakon odlaska Vođe voljno potčinile novim vlastima. Čini se da su generalske elite time kupile vreme i mir, te se u potčinjenim im vojskama sem bočnih personalnih smena nisu dogodile ozbiljne promene. Tome treba dodati da su policije u Hrvatskoj i SCG (i Srbiji i Crnoj Gori) samo reorganizovane, a da su tajne službe i para-snage (partijske vojske), koje su bile glavni proizvođači Yu-ratova, ostale nedirnutе. Odatle ratna jezgra ovih vojski i pratećih snaga predstavljaju realnu snagu otpora reformama društva i oružanih snaga. Štaviše, one u kriznim situacijama mogu lako biti važni nosioci ili saučesnici restauracije i revanšizma.

- Koliko god je evroatlantsko upravljanje Yu-krizom i ratovima bilo motivisano bezbednosnim razlozima, ono je još više bilo produkt njihovih ekonomsko-političkih aspiracija.²⁰ Početna nemoć EU, uzrokovana uz ostalo i soliranjem pojedinih članica (npr. Nemačke²¹), uvela je u igru SAD. Od tog trenutka (1992-1993. godine) uredovanje Balkanom je teklo po meri američkih strategijskih interesa. Shodno tome, stalno je rasla instrumentalna vrednost Yu-ratova, te ih je Amerika podjednako koristila za učvršćenje svoje dominacije unutar

---

²⁰ Stoga je za opravdavanje NATO agresije na SRJ i potrebe kopnene operacije na Kosovu upotrebljen i sledeći razlog: "It is the gateway to areas of intense Western concern - the Arab-Israeli conflict, Iraq and Iran, Afghanistan, the Caspian Sea, and the Transcaucasus. Stability in Southeast Europe must be a precursor to protecting Western interests and reducing threats from farther east.", Robert Hunter, *The Washington Post on April 20, 1999*, www.balkanaction.org

²¹ Jedno od viđenja uloge Nemačke u ratnoj dekompoziciji druge Jugoslavije vidi u: T.W. Carr, German and US involvement in the Balkans: A careful coincidence of national policies?; <http://www.emperoros-clothes.com/articles/carr/carr2.htm>

zajednice, ali i za postizanje svetskog liderstva. Iz toga su povratno na Balkan stizale brojne negativne posledice. Instrumentalan je pristup uskratio SAD i Alijansu za primerenu strategiju zaustavljanja rata, te ih je osudio na večno delovanje po posledicama. To je, pak, lokalnim ratovođama dozvolilo da za postizanje svojih ciljeva koriste unutaratlantska neslaganja. Nepovratnim ulaskom u region zajednica je na kraju na sebe preuzela odgovornost za njegovu bezbednost. Ona je time kod mesnih aktera podstakla političku inerciju i kalkulanstvo, te ih stimulisala da rešenja traže i očekuju od drugih. U obratnom smeru, a po tempu zaglavljivanja Alijanse, Balkan je i stvarno postao važan činilac bezbednosti evroatlantske zajednice, te ona sada sve i da hoće ne može i ne sme da se povuče sa njega. Međutim, teroristički je udar na nepredvidljiv rok preusmerio pažnju zajednice, iz čega može da usledi redukcija njene pomoći, ali i opadanje političkog interesa SAD za Balkan. Započet prenos ovlašćenja i obaveza na EU može da uspori inicirane procese, jer još nema dokaza da ona ima dovoljnih kapaciteta za bezbednosnu sanaciju Balkana. Ne treba stoga isključiti mogućnost da se EU prikloni varijanti odlaganja ili fiktivnog rešavanja problema očuvanjem *status quo*. To bi pri zatečenim balkanskim pretpostavkama na duži rok pogodovalo skrivenom obnavljanju lokalnih energija destrukcije, akumuliranih u poslednjih deset godina.

Prethodni nalazi nas upućuju na zaključak da se o listi izazova, rizika i pretnji budućoj bezbednosti regiona odlučuje danas. Tim pre, što su tokom poslednjih deset godina javnim postali svi bazični uzroci hroničnog manjka bezbednosti u njemu. Osnovano je računati da je sa uspostavom i početnom stabilizacijom pro-demokratskih poredaka u Hrvatskoj i SCG dovršena artikulacija i u rang oficijelnog izvedena potreba ogromne većine žitelja i država jugoistočne Evrope za mirom i prosperitetom. No, već se u nosiocima promena u krizno središnjim državama nalaze usađeni limiti dometa njihovog delovanja.

Reč je o elitama koje su se politički formirale u koordinatama etnoverskog rata i koje su činjenjem, odnosno nečinjenjem dodatno podržale njegovo rasplamsavanje. One su se ratu ozbiljno suprotstavile tek kad je on spolja bio zaustavljen i pod pretnjom novih kazni zabra-

njen. U momentu kada su one iz opozicije stigle ili se vratile na vlast rezultati se rata više nisu mogli izmeniti. Stoga su one rat, manje voljno a više u iznudici, arhivirale i usmerile se na otklanjanje njegovih posledica. Manjak distance od rata ih je onesposobio za otklanjanje njegovih bazičnih uzroka, jer bi u njih onda morale da uvrste i svoju zdušnu podršku ratovođama. Da bude gore, one su zajedno sa starijim poretkom raznovrsnim metodama sprečile nastajanje ili su razorile nastale antiratne i potencijalno emancipatorske pokrete u svojim društvima. A u razorenim se društvima, kao što su ona u Hrvatskoj, BiH, SCG, Makedoniji i Albaniju, energije i akteri buduće demokratije ne obnavljaju lako i brzo.

U ovoj se tački sadrži ključna insuficijentnost društava centralnih država Balkana, koja ne može biti otklonjena spoljnim intervencijama ili donacijama. Tek pojavom i izbornim ustoličenjem novih generacija ekonomsko-političkih elita u ovim se društvima može očekivati zbiljsko akceptiranje tržišno-demokratskih i liberalnih vrednosti. Sledstveno tome, od novih se vlasti u Hrvatskoj i SCG, kao i od onih u BiH a sutra i u Makedoniji, može samo očekivati da svoja društva izvedu iz ratnog režima proizvodnje života i smrti. Od njih se, takođe, može očekivati da će vođeni svojom voljom za moći pokušati da podstaknu ekonomsko-socijalni oporavak svojih društva. Verovatno je da će nove vlasti delimično reformisati sektor bezbednosti i u institucije ugraditi sredstva za svoju kontrolu nad oružanim snagama. Njima je, dakle, sumarno posmatrano pripala obaveza da stvore početne a pouzdane pretpostavke za radikalni preobražaj svojih društva i država, te time i za nepovratan izgon rata iz regiona.

Utoliko se bezbednosna datost jugoistočne Evrope ispoljava kao stanje površinski zaustavljenog gomilanja pretnji i odloženih radikalnih promena. Spoljnim je umešanjem načelno sprečena dalja nasilna prekompozicija regiona i izmena zatečenih granica država. Time su dokinute mogućnosti za velike poteze i nagle obrte. Ali time nije sprečen podzemni rad ratnog nasleđa nabijenog revanšizmom. Pod pritiskom zajednice, mesne su vlade morale da se odreknu svojih (javnih i tajnih) imperijalnih nauma. To ih, dakako, nije lišilo ovakvih aspiracija već im je naložilo da ih priguše i/ili preoblikuju. Uz to, zajednica je zbog manjka suvisle strategije zamrzla zatečeno stanje a ključne odluke odložila za kasnije. Stoga je vladama u regionu jedino preostalo da posrednim nastupanjem pokušaju da za sebe ishoduju pozitivne

odluke. Potraga za podrškom ih podstiče na približavanje zajednici. Ona ih tera i na saradnju sa susedima, ali za sad doziranu i po diktatu spolja postavljenih zahteva.

Zbog svega toga, od lokalnih se vlada u bliskoj budućnosti ne može očekivati intenzivnija bezbednosna saradnja. Pod pretpostavkom da one čak i jesu voljne da svoj region učine bezbednim za taj im naum trenutno nedostaje mirotvorne moći. One mogu, na primer, da kolektivno ozvaniče svoju privrženost principu nemanjanja granica u regionu silom. Ali one time ne mogu da izmene faktičko stanje, pa će Kosovo i dalje biti bliže nezavisnosti nego reintegraciju u SCG (Srbiju). Njihova politička volja nije, takođe, dovoljna da bi se Albanci iz Makedonije zaustavili kod promene ustava. Ili, mada su se međusobno priznale SCG, BiH i Hrvatska jedna drugoj još uvek nisu pouzdan garant bezbednosti već je to NATO (EUFOR). Odatle i koncept dvo-stepene integracije - prvo regionalne pa onda evroatlantske - po kome će granice između država postati meke i prestati da budu linija razdvajanja trenutno na Balkanu ima status ugodne, ali u skorašnje vreme teško ostvarive vizije.

Čini se stoga da u dogledno vreme rečene vlade bezbednost svojih država i regiona mogu ozbiljno da povećaju jedino rešavanjem unutrašnjih problema.²² Načelno posmatrano, njihov će doprinos stabilizaciji regiona rasti po tempu rasta bezbednosti rodničkih društava. Prvi je uslov za to da svaka od njih akceptira i instalira koncept integralne bezbednosti, kome se u temelju nalazi bezbedan pojedinac (građanin). Zbog mnoštva međusobnih razlika opseg zadataka i bezbednosnih izazova sa kojima su suočene vlade u regionu je nužno različit. *Differentia specifica* se može otkriti merenjem njihove primaknutosti liberalno-demokratskim načelima otvorenog društva. Na toj skali poslednje mesto zauzimaju centralne države Yu-porekla i Albanija. To je i razlog što ćemo svoju pažnju suziti na njih. Tim opravdanije, jer iz tog prostora stižu glavni izazovi pojedinačnoj i zajedničkoj bezbednosti država regiona.

---

²² Šire o tome na primeru SRJ/Srbije vidi u: Miroslav Hadžić, *Critical security Points of Serbia/FR Yugoslavia*, in: *Ten Years After: Democratisation and Security Challenges in South East Europe*, Gustav E. Gustenau (ed), National Defence Academy Vienna, May 2001, pp. 19-39.

Bez veće se greške može ustvrditi da se Hrvatska, BiH, SCG, Makedonija i Albanija još uvek nalaze u fazi prelaska iz rata, autoritarnih poredaka i/ili državnog rasula u mir. Reč je istovremeno o formativnoj fazi u kojoj vlade bar deklarativno hoće da postave temelje novom i drugačijem poretku. Pred njima, dakle, nisu samo zadaci sanacije posledica rata i rasula, već rekonstitucije i restrukturacije društva (države). U ovim je društvima, znači, na delu vremenski teško omeđiva faza normalizacije i konsolidacije u kojoj su i dalje otvorene sve mogućnosti - od retrogradne involucije preko produženog stanja nemoći (samoblokiranosti) do pozitivnog razrešenja krize.

Utoliko se vlade država iz "zadnjeg balkanskog vagona" i pored svih međusobnih razlika nalaze pred načelno istim zadacima. Dodatnu sličnost tvori činjenica da su preobražajni kapaciteti njihovih društva na minimumu, te one još nisu otkrile "Arhimedovu tačku" svojih projekata reformi. Niska socijalna izdržljivost stanovništva sprečava i/ili odlaže radikalne ekonomske zahvate, dok nacionalistička i ratna hipoteka onemogućava liberalno-demokratsku rekonstituciju. Sledstveno tome, sektor bezbednosti i oružane snage u ovim društvima su izvan dohvata ozbiljnih promena. Pri takvim pretpostavkama vlade su ovih država osuđene na dnevnu političku borbu za svoje preživljavanje, te će im se u uspeh uračunati ako bar spreče poništavanje početnih reformskih dostignuća.

Zamisao reforme sektora bezbednosti

Od pre nekoliko godina u politički i naučni saobraćaj je uvedena sintagma "reforma sektora bezbednosti" (*Forster, 2002:27*). Zatim je pod uticajem anglosaksonskih pisaca počela da prerasta u zaseban teorijski koncept. Iz njega je potom, pod uticajem EU i NATO, derivirana celovita politička strategija. Ovaj se pojam, ujedno, sve više koristi kao alatka u analizi društvenih i bezbednosnih procesa u jedinačnoj zemlji ili zajednici više njih. U tom se kontekstu dometi reforme sektora bezbednosti često koriste i kao važan pokazatelj smera, tempa i dohvata reforme celog društva.

Mada ne postoji opšteprihvaćena definicija ovom se složenicom generalno označava ukupnost promena u mišljenju i praktikovanju bezbednosti u okvirima jedinačne države. Reč je, dakle, o zbirnoj sintagmi koja nadilazi, ali u sebe i uključuje, niz uporednih a relativno

odvojenih reformi svakog od činilaca bezbednosti date države. Njom se, isto tako, promene u sektoru bezbednosti vezuju posredno, a tokom razrade i neposredno za reformu konkretnog društva. Time se dodatno naglašava međuzavisnost brojnih promena unutar sektora bezbednosti kao i njihova određenost sadržajem, zahvatom i smerom reformi u jedinačnom društvu (*Hendrickson, 1999*).

U momentu nastanka ovaj je koncept referisao pre svega na centralna i istočnoevropska društva u tranziciji. Smatralo se, ujedno, da bez njegove primene nije moguća trajna, politička i bezbednosna, normalizacija postkonfliktnih društava Zapadnog Balkana. U zemljama Srednje i Istočne Evrope ovaj je koncept političku snagu crpeo iz javne spremnosti većine mesnih građana i elita da nakon sloma socijalizma što pre usvoje vrednosti uzor-društava iz Zapadne Evrope. Zato je u njima reforma sektora bezbednosti uglavnom poimana kao simultani proces privođenja sopstvenog društva modernim uzusima, u okviru koga se i nasleđene oružane snage privode potrebama nastajućeg demokratskog poretka. Ne čudi stoga da je reforma ovog sektora često razumevana kao postupak prostog prenošenja i primene evroatlantskih rešenja u sferi bezbednosti. U tom je pravcu delovao i ponuđen im model bezbednosne integracije u ovu zajednicu koji, između ostalog, počiva na prostornom širenju NATO, odnosno na njihovom pripremnom boravku u Programu "Partnerstvo za mir". Ovo tim pre što su za pristupanje ili pridruživanje NATO (bili) definisani primarno politički uslovi. Odatle dostizanje vojne operabilnosti sa NATO u ovim zemljama figurira samo kao jedan od sekundarnih uslova i nusprodukata njihove tekuće bezbednosne integracije u evroatlantsku zajednicu.

Koncept reforme sektora bezbednosti je ubrzo, pod uticajem zapadnih umešača, našao primenu i u tranzicijskim i (post)konfliktnim društvima Azije, Afrike i Latinske Amerike. Tim lakše, što je reč o regijama u kojima su oružane snage često i veoma dugo, a u raznim formama, držale pod svojom kontrolom rodna društva. To je podsticalo njihovu (zlo)upotrebu u unutrašnjim i međudržavnim sukobima i ratovima. Odatle je u ovim regijama, kao i na Zapadnom Balkanu uostalom, reforma sektora bezbednosti u prvom koraku zahtevala simultanu pacifikaciju i demilitarizaciju države i društva. To je, pak, nalagalo sistematsku i sistemsku depolitizaciju i dezideologizaciju vojske, policije i tajnih službi. Uopredo je trebalo rasformirati i razoružati različite

paravojne formacije. Iza toga je sledila potraga za efikasnim, ekonomski snošljivim i kontrolisanim sistemom mesne bezbednosti, kao uvodu u sticanje održive jedinačne i regionalne bezbednosti.

Ubrzo su se u zahvatu pojma reforma sektora bezbednosti našla, dakako, i društva iz evroatlantskog kruga. No, u tom kontekstu ova se sintagma uglavnom koristi kao oznaka za prilagođavanje njihovih - jedinačnih i/ili zajedničkih - sistema bezbednosti i oružanih snaga na novonastale, globalne i regionalne, bezbednosne okolnosti. Do tad su, inače, u ovim zemljama dominirale unutrašnje teme i dileme oko dalje profesionalizacije vojske i njenog postmodernog izgleda (*Moskos, Williams, Segal, 2000*). Na dnevnom redu su uporedo bili problemi zaštite ljudskih prava u vojsci kao i njene reintegracije u društvo, a sve to u cilju ostvarivanja delatne demokratske civilne kontrole nad vojskom i ostalim komponentama oružanih snaga.

Svi su ovi procesi u osnovi bili uslovljeni potrebom evroatlantskih država da redefinišu svoju bezbednosnu ulogu u radikalno menjajućem svetu. Odatle se poslednja decenija prošlog veka može označiti kao period svestrane potrage SAD, Evropske unije i NATO za novim - jedinačnim i zajedničkim - bezbednosnim identitetom. Tim pre jer je nestanak rivalskog bloka njihovu pažnju sa priprema za potencijalni svetski rat preusmerio na privođenje globalne zajednice svojim bezbednosnim, a to znači političkim i ekonomskim potrebama.

Nastanak i razvoj koncepta reforme sektora bezbednosti su, dakle, izvorno diktirani radikalnim i dalekosežnim promenama u lokalnom, regionalnom i globalnom bezbednosnom okruženju. Ukidanjem bipolarne strukture započeta je izmena bezbednosne konfiguracije svetske zajednice. Menja se, ujedno, i lista bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. Težište se sa vojnih rizika i pretnji postepeno prenosi na nevojne. Sledstveno tome, nastaju promene u sadržaju i zahvatu pojma bezbednost. Potom i promene u strukturi i nameni oružanih snaga. To je, pak, naložilo i menjanje njihovog ustavnog i sistemskog statusa. Sve to je, bar deklarativno, smeralo čvršćoj demokratskoj civilnoj kontroli i delatnom javnom nadzoru nad sektorom bezbednosti i pripadnim oružanim snagama. Rečene promene su, dakako, bile višestruko posredovane, te time i određene, konkretno-istorijskim obeležjima pojedinačnih država i regiona. Odatle i reforma sektora bezbednosti u raznorodnim državama ima različite sadržaje, forme, svrhe i domete (*Bryden, Fluri, 2003*).

Svekolika različitost nam stoga nalaže da u daljem tekstu svoju pažnju suzimo na tranzicijska i postkonfliktna društva Zapadnog Balkana. Naime, sličnost socio-ekonomskih i političkih uslova, a time izazova i zadataka pred kojima se nalaze ova društva nam dozvoljava da modelski skiciramo zahvat, sadržaje i dimenzije - nameravane i/ili očekivane - reforme sektora bezbednosti. Imaćemo pri tom na umu da se iza vidljivih sličnosti između država Zapadnog Balkana krije mnoštvo bazičnih i situacionih razlika koje nalažu da modelska skica bude dodatno razrađivana spram uslova svake jedinačne države.

Za potrebe analize koja sledi skiciraćemo početno značenje dva središnja pojma: "reforma sektora bezbednosti" i "oružane snage". Prvi je pojam, kao što rekosmo, novijeg datuma i nastao je pod dejstvom promena u modernim društvima evroatlantske zajednice, ali i u zemljama tranzicije. A sve to, dakako, u sklopu radikalnih izmena u političkoj konfiguraciji evroatlantskog regiona i globalne zajednice, kojima su začete promene sadržaja i liste bezbednosnih izazova, rizika i pretnji jedinačnim državama i/ili njihovim asocijacijama (*Gartner, Pri-ce, Reiter, 2001*).

Uproščeno rečeno, pojam "reforma sektora bezbednosti" je posredno izveden iz antropocentričke evolucije mišljenja bezbednosti, kojom je u njen centar stigao pojedinac (građanin) da bi potom, bar nominalno, postao svrha i etalon bezbednosti društva i države. U tom je sklopu započeta demilitarizacija mišljenja i praktikovanja bezbednosti, te se ona - bezbednost građanina, društva i države - sve više misli kao rezultatni produkt udruženog delovanja ekonomskih, socijalnih, političkih, kulturnih, demografskih i ekoloških silnica unutar kojih vojno-policijska komponenta gubi primat i monopol (*Buzan, Weaver, de Wilde, 1998*). Odatle su pojmovi "sektor bezbednosti" i, iz njega izvedeni, "sistem bezbednosti" po sadržaju i zahvatu širi od tradicionalnih pojmova "sektor odbrane" i "sistem odbrane".

Shodno prethodnom, pojam "sektor bezbednosti" zahvata celinu konkretnog društva i pripadnih mu institucija, te njegova reforma podrazumeva i zahteva: (1) promene u načinu mišljenja i praktikovanja bezbednosti, (2) promene u konstitucionalnim i institucionalnim aranžmanima, (3) uspostavu i razvoj demokratske civilne kontrole nad oružanim snagama, (4) reformu oružanih snaga, odnosno redefinisanje svrhe i zadataka svake od njihovih komponenti, a skladno tome izmenu njihove strukture, obuke, opreme i brojnosti, i na kraju (5) raznovr-

sne oblike međunarodne bezbednosne kooperacije i viši stepen bezbednosne integracije (*Kuhlmann, Callaghan, 2000*).

Utoliko pojam oružane snage danas pored tradicionalnih konstituenasa - vojska i policija, obuhvata i sve organe države koji su ovlašćeni da nose i upotrebljavaju oružje, odnosno primenjuju silu: granične jedinice, tajne službe, finansijska policija, specijalne - antiterorističke - jedinice, carina, sudske i zatvorske straže. Svemu tome treba dodati i formacije iznikle iz tekuće privatizacije delova sektora bezbednosti i oružanih snaga (*Damian, von Tangen, 2002*). U slučaju centralnih država Zapadnog Balkana (BiH, Hrvatska, SCG), ovoj listi treba dodati i paravojne formacije - partijske i privatne vojske - nastale tokom Yu-ratova. Isto važi i za Albaniju, u kojoj nakon piramidalnog urušavanja države, još uvek vršljaju razne paravojne formacije. Ovoj grupi država pripada i Makedonija, u kojoj još nisu ukinute separatističke - paravojne i/ili ilegalne - oružane formacije (*Vankovska, Wiberg, 2003*). Ni u jednoj od ovih država paravojne formacije nisu ili ne bi trebalo da budu predmet rečenih reformi. Belodano je, međutim, da dokle god one ne budu javno razoružane i ukinute, a ratni udeo njihovih pripadnika ne bude politički i sudski sankcionisan neće biti moguća bezbednosna normalizacija ijedne od ovih država, a time i podregiona Zapadnog Balkana.

U cilju boljeg razumevanja rečenog koncepta konstruisaćemo jedan (od mogućih) model reforme sektora bezbednosti. Potom ćemo sažeto prikazati i analizirati njegove dimenzije. Sadržaje svake od njih ćemo prvo načelno diskutovati, a potom primeniti na tranzicijska i post-konfliktna društva Zapadnog Balkana.²³ U svakoj ćemo zgoditi, pri tom, referisati na tokove reforme sektora bezbednosti u Državnoj zajednici Srbija i Crna Gora.

Dimenzije reforme sektora bezbednosti

U centralne zemlje Zapadnog Balkana koncept reforme sektora bezbednosti je stigao tek nakon, voljom spoljnih umešača, zaustavljenih i zabranjenih Yu-ratova. Nove (stare) elite vlasti ga sve vreme,

---

²³ Uopredni pogled spolja o tokovima reforme u Hrvatskoj i SCG vidi kod: Timothy Edmunds, *Defence Reforme in Croatia and Serbia-Montenegro*, Adelphi Paper 360, IISS, London, 2003.

uz manja ili veća odstupanja, tretiraju samo kao deo paketa (ne)voljno prihvaćenih zahteva i standarda evroatlantske zajednice. Odatle je on (koncept) pripadao i još pripada setu propagandno-političkih obećanja mesnih takmaca za vlast, te je još uvek predmet ideoloških i dnevopolitičkih (zlo)upotreba. Sve to je, dakako, praćeno obilatim vulgarizacijama celog koncepta ili njegovih pojedinih dimenzija. To posebno važi za demokratsku civilnu kontrolu nad oružanim snagama. Tim povodom se, na primer u Srbiji i Crnoj Gori, ne zna da li je teže sastaviti listu javno izrečenih stupidarija ili napraviti registar političara i kvazi stručnjaka koji svakodnevno bombarduju javnost svojim neznanjem.

Nije stoga iznenađenje da se i koncept i reformski pokušaji javno uglavnom tumače kao (iznuđeni) ustupak Zapadu, odnosno kao neizbežni deo postupka za željeno, a hitro priključenje EU i NATO. Time se, ustvari, žele prikriti bar dve činjenice. Prva, da lokalne političke elite sebi i svojim glasačima stvaraju iluziju da se manjak volje i znanja za radikalnu reformu društva i sektora bezbednosti, može prikriti i/ili nadoknaditi reformskom logorejom. I druga, da se, inače stihijna, reorganizacija sektora bezbednosti i zatečenih oružanih snaga može svojoj i tuđoj javnosti poturiti kao reforma. Odnosno, da je moguće reformisati nasleđenu vojsku, policiju i tajne službe a da se ne dira u njihovo ratno nasleđe, te da samim tim taj posao mogu valjano da obave dojučerašnji partijski jurišnici u uniformi (*Hadžić, 2001*). U Zajednici Srbije i Crna smo stoga svedoci odložene i/ili fingirane reforme sektora bezbednosti. Zbog te činjenice ne samo da nije smanjena već se proširuje lista unutrašnjih bezbednosnih rizika za započetu tranziciju. Da bude gore, time se dodatno arče neobnovljivi - vremenski, socijalni, ekonomski, politički i voljni - resursi ovog društva. (Ne)zasluženu cenu za to, dakako, plaćaju u partijsku centrifugu uterani ili usisani građani.

Daleko je važnije to što su zbog takvog pristupa i građani i pripadnici oružanih snaga uskraćeni za saznanja o brojnim koristima koje im može doneti reforma sektora bezbednosti. Njome bi, uz sve ostalo, građani trebalo da budu trajno oslobođeni straha od (ponovne) unutrašnje zloupotrebe oružanih snaga. Ujedno bi i pripadnici ovih formacija trebalo, uz ostalo, da bar nominalno budu zaštićeni od tekućih i budućih, ideoloških i političkih zloupotreba. Mi ćemo ovde, stoga, zastupati i obrazlagati stanovište po kome je reforma sektora bezbedno-

sti u najboljem interesu domicilnog stanovništva, pa time i onih koji službuju u oružanim snagama. U osnovi se toga nalazi uverenje, postoktobarskim iskustvom Srbije, na žalost, potvrđeno, da se u postkonfliktnim društvima demokratskom poretku ne mogu pripremiti čak ni početne pretpostavke bez planske i radikalne reforme sektora bezbednosti.

(1) Promene u mišljenju i praktikovanju bezbednosti

Pod uticajem globalnih strukturnih promena u evroatlantskom krugu se postepeno napušta tradicionalni koncept u kome su jedinačna država i njena vojska glavni zaštićeni objekti ali i ključni subjekti očuvanja bezbednosti. Polako se ukorenjuje novo mišljenje i praktikovanje bezbednosti, koja bi svodno trebalo da olakša uspostavu sigurnijeg, pravednijeg i bolje uređenog društva, a potom i sveta. Iz tih se razloga menjaju zahvat i sadržaji pojma bezbednost.²⁴

Danas se bezbednost sve više misli i iskazuje kao krajnji proizvod udruženog dejstva ekonomskih, socijalnih, demografskih, političkih, kulturnih, ekoloških i vojnih obeležja neke države, regiona ili globalne zajednice. Od sadržaja i potencija ovih obeležja zavise i njihovi bezbednosni kapaciteti. Utoliko za postizanje jedinačne, odnosno zajedničke ili kolektivne bezbednosti više nije dovoljno samo imati brojnu i jaku vojsku. Posthladnoratovska iskustva kažu da jedino stabilna i prosperitetna društva sa demokratskim poretkom mogu, zajedno sa svojim susedima i partnerima, da dostignu i održe dovoljnu bezbednost. Time se ubrzano tanje granice između unutrašnje i spoljašnje bezbednosti društva i države. Naime, unutrašnje stanje i ukupne moći date države određuju, u krajnjoj liniji, stepen njene spoljašnje bezbednosti. Kao što, potom, spoljašnja bezbednost povratno utiče na njenu unutrašnju stabilnost i bezbednost.

Dve su glavne posledice ove uzajamnosti. Pokazuje se, prvo, da je bezbednost jedinačnog građanina svrha, zalog i mera bezbednosti rodnog društva i države. To znači da društvo i država u kojima su

---

²⁴ O tome svedoči i njegovo razgranavanje, te se danas koriste složenice kao što su "hard security", "soft security", "human security", "societal security", "common security", "cooperative security".

ugrožena ljudska prava i sigurnost građanina nisu, nezavisno od jačine svojih oružanih snaga, bezbedni.²⁵ Isto je tako, drugo, nesporno da u globalizujućem svetu više nije moguće izolovano postizati bezbednost jedinačnog društva i države. Bezbednost je danas sadržinski i geografski sve manje deljiva, te iste i nalaže udruženo otklanjanje bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. Odatle i tekuća evroatlantska integracija, uprkos brojnih nesaglasnosti i teškoća, počiva na zajedništvu i podudarnosti bazičnih ne samo ekonomsko-političkih već i bezbednosnih interesa i ciljeva. To objašnjava zašto se na kapiji EU nalazi NATO, a bivše socijalističke zemlje svoju integraciju u evroatlantsku zajednicu započinju od bezbednosne tačke.

Način na koji će biti mišljena, a potom i praktikovana bezbednost u jedinačnom društvu zavisi, dabome, od sadržaja i smera dejstva interaktivne sprege brojnih činilaca i determinanti - ekonomske moći, političkog poretka, socijalnog bića, istorijskog (i civilno-vojnog) nasleđa, geopolitičke²⁶ i geostrateške pozicije, vrste bezbednosnih izazova, rizika i pretnji kojima je izloženo, bezbednosne smeštenosti u (sub)region i tako redom. Odatle i usvajanje savremenog mišljenja, a time i praktikovanja bezbednosti u državama Zapadnog Balkana nije i ne može biti samo predmet prosvetiteljskog pregnuća i/ili iz komunističkog arsenala opstale iluzije da je moguće jednokratno i ciljno menjati svest podanika (pred-građana).

---

²⁵ Na to upozorava i tekuće sužavanje ljudskih prava u kolevkama moderne demokratije, koje se provodi u ime borbe protiv terorizma (Patriotic Act u SAD i najavljeni Zakon o borbi protiv terorizma u Velikoj Britaniji; prema: London pooštava antiteroristički zakon, www.danas.co.yu, 3.2.2004). Na osnovu toga bi se čak moglo reći da su teroristi možda već postigli neke od svojih strateških ciljeva: izazivanje masovnog straha i uzvratne agresivnosti koja u, krajnjoj instanci i na duži rok, preti da obezmoći i/ili poništi demokratiju

²⁶ Imamo na umu savremeno određenje geopolitike, po kome je ona "u najširem smislu (...) studija geografskih dimenzija (fizičkih, kulturnih, političkih i ekonomskih) svetske politike. Dinamički uticaji i česte kompetitivne tenzije između naroda, ideja i njihovog bogatstva (rezervi) bi mogle postati snažna sila u pojedinim regionima. Moderna geopolitika bi zato bez veće greške mogla biti opisana kao ukidanje (prevazilaženje) fizičkih granica protokom tehnologije, bogatstva i ideologija.", Peter H. Liotta, *The Geopolitics of the Balkans: Outcomes and Possibilities*, *New Balkan Politics*, *Journal of politics*, vol. 8, 2003, Skopje, str. 107.

Novo se mišljenje bezbednosti, naime, može ukorenjivati tek u sklopu postepene izmene nasleđene, a nedemokratske političke kulture. Prvi uslov za to je da mesne elite, saglasno vremenu (post)moderne, prethodno politički artikulišu celovitu i optimalnu strategiju društvenog (državnog) razvoja,²⁷ kojom će utvrditi i novu listu bazičnih, a zaštićenih vrednosti i interesa. To će im onda dozvoliti da pouzdanije identifikuju izvore i nosioce njihovog ugrožavanja, te da tome prilagode arsenal snaga i sredstava za dostizanje željene bezbednosti. Posle toga im, dabome, sledi da za materijalizaciju i zaštitu rečenih vrednosti i interesa pridobiju veliku većinu svojih sugrađana. To od njih, ujedno, zahteva da u skladu sa promenama u sopstvenom društvu ali i okruženju, te novoj listi izazova, rizika i pretnji, definišu primerenu strategiju nacionalne (državne) bezbednosti.²⁸ Sve to je, pak, moguće jedino pod pretpostavkom da će začeta, prodemokratska, izmena društva građanima u dogledno vreme doneti ili bar nagovestiti vidljive i merljive - ekonomske, socijalne i političke - koristi.

Apstrahujemo li konkretne razlike, lako je uočiti da u državama Zapadnog Balkana još uvek dominira mišljenje u ključu bezbednosne dileme. Zato se još uvek održava uverenje da je država glavni zaštićeni objekt, a da su jaka vojska i policija glavni garanti bezbednosti. Ono, pak, počiva na primatu kolektivnih (državnih, nacionalnih, verskih) vrednosti, interesa i ciljeva nad individualnim. Iz toga se onda lako izvodi suvereno pravo države, odnosno trenutnih vlastodržaca,

---

²⁷ "Strategija treba da kaže šta valja činiti i kojim redosledom na planu izgradnje institucija, definisanja i sprovođenja ekonomske politike i upravljanja javnim resursima da se (u sadejstvu sa rastućim privatnim sektorom) u datom socijalnom okruženju postignu željeni ekonomski i socijalni rezultati. No, da bismo definisali takvu strategiju moramo bar otprilike sebi da predstavimo gde to želimo da idemo (šta su za nas željeni ekonomski i socijalni rezultati). Strategija, dakle, određuje **delovanje države** (zakonodavne, izvršne i sudske vlasti) na utvrđivanju dugoročnog pravca ili **vizije razvoja** i njenoj realizaciji." (podvlačenja u originalu), Dušan Vujović, Strategija reforme i razvoja: izazovi, iskustva, rešenja, Prizma, februar 2004, CLDS, Beograd, str. 28.

²⁸ Da to, iz raznih razloga, nije jednostavan i lak posao govore i činjenice da je Republika Hrvatska tek 2002. godine usvojila Strategiju nacionalne sigurnosti (Narodne novine, br. 32, Zagreb), a da Srbija i Crna Gora (SRJ) još nemaju takav dokument.

da u ime stvarnog ili lažnog državnog/nacionalnog razloga nesputano i neomeđeno krše prava svojih građana, te time ugrožavaju njihovu, ličnu i porodičnu, bezbednost.

Nije teško dokučiti bazične izvore i zbirne razloge dominacije klasičnog mišljenja bezbednosti. Ona je, uz ostalo, krajnji proizvod činjenice da narodi i države Zapadnog Balkana koji još uvek rešavaju početne, iz XIX veka ostale, probleme svog nacionalnog i državnog opstanka i/ili samodovršenja. Odatle su one (p)ostale trajni bezbednosni ovisnici o spoljnim umešačima - ranije velikim silama, a danas SAD, EU i NATO (*Hadžić, 2001b*). Sve ovo je dodatno izoštreno pogubnim posledicama nedovršenih Yu-ratova. Nadasve, pošto nije dokinut i/ili otklonjen ijedan od temeljnih izvora i uzroka nasilnog razbijanja druge Jugoslavije, otvorenom je ostala mogućnost dalje dekompozicije nastalih država, pa time i rekompozicije regiona.²⁹ Ovo tim izglednije, jer je vidljivo da većina njih - BiH, SCG, Makedonija, a u krajnjoj instanci i Albanija - uglavnom opstaju zahvaljujući volji i sili spoljnih umešača. Kao što, uostalom, zahvaljujući i manjku njihove volje "Kosovski čvor" jeste i biće još dugo žična, a kritična bezbednosna tačka Zapadnog Balkana.³⁰ Ovo tim lakše, jer je reč o slabim, nedovršenim, neželjenim i nedemokratskim državnim tvorevinama koje još uvek ne mogu da izluče (pronađu) autonomne, a dovoljne - ekonomske, političke, socijalne, nacionalne i bezbednosne - razloge za svoj opstanak, a potom i prosperitet. U takvim se okolnostima teško i može očekivati nastanak mišljenja bezbednosti koje bi iskoračilo iz državno-vojnih koordinata.

Utoliko, Yu-ratovima podstaknuta i/ili potvrđena težnja za nasilnim sticanjem (dovršenjem) nacionalnih država jeste glavna prepreka za

---

²⁹ Na to upozorava i tekuće etničko čišćenje preostalih Srba sa Kosova kojim albanske elite hoće da ubrzano izmene faktičko stanje u ovoj pokrajini i što pre iznude državnu nezavisnost.

³⁰ O tome svedoče i podaci po kojima 41,4% ispitanika iz Srbije i 32,3% iz Crne Gore misli da SAD predstavljaju najveću pretnju za bezbednost SCG, dok Albaniji to svojstvo pripisuje 37,6% ispitanika iz Srbije i 31% iz Crne Gore (J. Glišić, M. Hadžić, M. Timotić, J. Matić, Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske, Rezultati istraživanja, I krug, CCVO, Beograd, 2003, str. 69). Ovakva se percepcija početno može objasniti presudnom ulogom SAD u NATO agresiji na SRJ, te regionalnom umreženošću albanskih političkih i (para)vojnih elita.

ukorenjivanje drugačijeg mišljenja bezbednosti u zemljama Zapadnog Balkana. Da bude teže, produženi državni provizorijum lokalnim elitama vlasti služi kao glavni argument za odlaganje i/ili fingiranje reforme sektora bezbednosti. Sa te se osnove onda i u javnosti lako održava i obnavlja mišljenje u ključu bezbednosne dileme. Odatle je za ukorenjivanje novog mišljenja u njima neophodno na nov i drugačiji način ustavom i zakonom urediti sferu bezbednosti i status oružanih snaga u mesnom društvu.

Za tu je svrhu neophodno da izabrani predstavnici građana (legalni nosioci vlasti) u parlamentu prethodno politički definišu državno (nacionalno) viđenje bezbednosti. Prvi je zadatak u tom postupku da se realno utvrdi stanje nacionalne bezbednosti. To nalaže da se popišu spoljašnji i unutrašnji izazovi, rizici i pretnje, te potom izmere bezbednosni i odbrambeni kapaciteti sopstvenog društva. Sastavni deo toga, dakako, treba da čini i procena borbene gotovosti raspoloživih oružanih snaga, te njihovih reformskih i modernizacijskih kapaciteta. Izradom takvog dokumenta ("Bela knjiga odbrane")³¹ stižu se dovoljni uslovi za izradu strategije nacionalne bezbednosti i/ili odbrane. A ona je, da podsetimo, eminentno politički dokument kojim parlament jedne države definiše ko se i šta štiti u datom društvu, potom od koga i na kraju kako, kojim snagama i sredstvima. Ovim dokumentom dotična država, ujedno, određuje svoje mesto i bezbednosnu ulogu u (za)datom regionalnom i globalnom kontekstu, te iskazuje svoj stav prema bezbednosnoj saradnji i integraciji. Tek se usvajanjem strategije bezbednosti i/ili odbrane stižu početni preduslovi za plansku i racionalnu reformu sektora bezbednosti, odnosno za postepeno ukorenjivanje novog i drugačijeg mišljenja bezbednosti u jedinačnom društvu.

(2) Izmena konstitucionalnih i institucionalnih aranžmana

Potreba za normativnim preuređenjem sektora bezbednosti i oružanih snaga je u većini država Zapadnog Balkana neposredno diktirana tokovima i rezultatima nasilnog razbijanja druge Jugoslavije. Glavne su sile destrukcije, da podsetimo, bile generirane iz aparata zadu-

---

³¹ Šire o tome: Tomo Radičević, *Transparentnost odbrane: Bijela knjiga o odbrani*, DEFIMI, Zagreb, 2000;

ženih za njenu bezbednost i odbranu. A u opisu se njihovih zadataka, uz odbranu od spoljnih pretnji, nalazila i zaštita socijalističkog ustavnog poretka. Za tu su svrhu ovi aparati bili ustrojani kao oružane ispostave komunističke oligarhije. Kad su se ovi zadnji razdelili i premetnuli u borbe za stvaranje (jedno)nacionalnih država, njima su se odmah pristrojili rodnim poreklom i egzistencijom uvezani pripadnici starih oružanih snaga. Ne čudi stoga, da je JNA okončala kao paravojska, dok su njoj protivničke, izvorno paravojne, formacije postale legalna oružana sila novonastalih država (*Hadžić, 2002*).

Ratom učvršćena interesna sprega (para)vojnih i političkih elita u novim je državama Yu-porekla okrunjena petrifikacijom modela partijske države i istih takvih oružanih snaga. Tome je, dakako, prethodilo i presudno kumovalo kloniranje autoritarnog poretka iz druge Jugoslavije u nove države. Pri tim pretpostavkama, vojno-policijske i tajno službujuće elite su nužno (p)ostale centralni stubovi neograničene vlasti lokalnih autarha i glavna prepreka prodemokratskoj reformi mesnih društava (*Žunec, 1998*). Kasnija ih je izborna promena gospodara, posebno u Srbiji i u Hrvatskoj, nagnala da svoju novu lojalnost legitimišu (kvazi)demokratskom retorikom i ornamentikom. U toj se tački njihova želja da očuvaju svoje korporativne interese poklopila sa htenjem novih vlastodržaca da oružane snage zadrže u klijentskom statusu.

Odatle i ključne prepreke reformi sektora bezbednosti u državama Yu-porekla izniču iz njihovog autoritarnog i ratnog porekla, odnosno nasleđa. Zbog toga se one ne mogu upoređivati sa ostalim tranzicijskim društvima, niti se na njih mogu primenjivati reformski recepti iz Srednje i Istočne Evrope. Tim teže što se u njima, delom i zbog NATO i EU protektorata, pa time i nemogućnosti izvoza krize, bezbednosni rizici tranzicije primarno generiraju iznutra. Utoliko je i bezbednost ovih društava, pri zatečenim okolnosti, pre svega ugrožena iznutra. U njima se, zbog toga, preduslovi za reformu sektora bezbednosti ne mogu stvoriti prostom ugradnjom evroatlantskih ustavnih i zakonskih rešenja.

Ključna se, nazovimo je tranzicijska, aporija u Zajednici Srbija i Crna Gora sažima u dilemu šta čemu prethodi, odnosno šta je čemu preduslov. Možemo je izraziti pomoću dva, na prvi utisak bi se reklo sholastička, pitanja: da li prvo sledi ustavna rekonstitucija Zajednice i/ili država članica, pa za njom reforma sfere bezbednosti i oružanih

snaga, ili prvo treba reformisati sektor bezbednosti i oružane snage, da bi se stekli nužni uslovi za ustavnu i delatnu inauguraciju demokratskog poretka? A sve to pri izostanku temeljnog raskida sa autoritarnim režimom u Srbiji, odnosno uz produženu egzistenciju njegovog kvazidemokratskog mutanta u Crnoj Gori. I dodajmo, uz njihov oročen a iznuđen suživot u prividnoj državnoj zajednici.

Pošto nije reč o simulacijskom modelu oba se zahvata moraju izvoditi u zatečenom ambijentu, a pod snažnim pritiskom ratnog nasleđa i rastuće - ekonomske, socijalne i političke - cene deklarisanе reforme društva. Utoliko je glavni izazov sažet u teškoći simultane a demokratske (re)konstitucije društva i države uz istovremeno reformisanje oružanih snaga i njihovo stavljanje pod demokratsku civilnu kontrolu.³²

Za tu je svrhu neophodno prvo da države članice svoje nove ustave striktno sazdaju na načelima podele vlasti i vladavine prava. Potom sledi teži deo posla, koji zahteva da vladajuće elite parlamentu vrate pripadnu političku moć, a sudstvu obezbede punu i stvarnu nezavisnost. Sve to pak nalaže da se izvršnoj vlasti oduzme prigrabljeni višak moći, te da se i ona stavi pod parlamentarnu, sudsku i javnu kontrolu. Tek je pod ovim pretpostavkama moguće stvoriti početne ustavne i zakonske uslove za uspešnu reformu sektora bezbednosti u SCG.

Materiju koju treba normirati možemo, iz metodskih razloga, razdvojiti na dva zasebna područja. U zahvatu prvog tad će se naći odnosi između društva i njegovih oružanih snaga, a drugog ustrojstvo i odnosi unutar svake od komponenti oružanih snaga. Situaciju dodatno usložnjava činjenica da se deo materije vezan za vojsku i odbranu uređuje u Državnoj zajednici, a status i delokrug ostalih oružanih formacija (policija, tajne službe, para-policijske snage) u državama članicama. Uprkos tome moguće je navesti osnovne zahteve koje ustavni i zakonski akti, bez obzira gde su doneti, treba da ispune. Prvi je, da precizno utvrde bezbednosne ciljeve i zadatke svake komponente oru-

---

³² Presudna je potvrda tome sadržana u brojnim prazninama i nedorečenostima dela Ustavne povelje koji uređuje odbranu i vojsku (Hadžić, 2003). U prilog tome svedoči i podatak da Skupština SRJ, a potom i SCG, nikad nije proverila da li se primenjuje novi zakon o saveznim službama bezbednosti (usvojen jula 2002).

žanih snaga. Potom postupak i način njihove (borbene) upotrebe.³³ U tom sklopu treba, uz ostalo, jasno utvrditi civilni lanac komandovanja, rukovođenja i upravljanja, te procedure i instrumente za zaštitu ustavnosti i zakonitosti u oružanim snagama. Za tu svrhu parlament i sud treba opremiti jasnim i efektivnim ovlašćenjima za praktikovanje svojih - kontrolnih i zaštitnih - nadležnosti u sektoru bezbednosti. Od ne manje je važnosti da normativno bude zagarantovana javna vidljivost sektora bezbednosti i poslova oružanih snaga. Ovaj se, pak, zahtev ne može valjano ispuniti bez zakonskog garantovanja slobodnog pristupa građana i javnosti informacijama. To pak zahteva novo i drugačije definisanje smisla, sadržaja i zahvata državne i vojne tajne. Ustavom i zakonima, ujedno treba utvrditi i osigurati političku neutralnost, dezideologizovanost i sekularnost svake od komponenti oružanih snaga. Nadasve, novim normama treba osigurati delatnu zaštitu ljudskih prava pripadnika oružanih snaga ali i građana kad se nađu u njihovom zahvatu.

Tek po meri ostvarivanja gornjih zahteva biće moguće da se zakonom preuredi ustrojstvo svake od komponenti oružanih snaga. Zakonodavcima potom sledi da precizno urede pravila njihovog unutrašnjeg funkcionisanja. A u sklopu toga i da na nov način urede službene i interpersonalne odnose u svim formacijama oružanih snaga. Da bi to bilo moguće, oni bi trebalo da najveći deo materije, koja je do sad bila predmet podzakonskih i/ili nižih akata, vrate u nadležnost zakona (*Buturović, 2001*). To će od njih, uz sve ostalo, zahtevati da gde god je to moguće suze diskreciona prava komandanata, odnosno spreče njihovu samovolju. O istom trošku bi trebalo suziti opseg materijalnih i drugih nezakonskih privilegija pripadnika oružanih snaga, a posebno njihovih komandnih elita.

---

³³ O štetama koje mogu nastati zbog nepotpunih ustavnih i zakonskih odredbi svedoče i političke kontroverze nastale zbog neovlašćene ponude bivšeg predsednika Vlade Srbije da jedinice Vojske SCG učestvuju u operacijama očuvanja mira u Avganistanu, odnosno Iraku; šire o tome vidi u: Jovanka Matić, Medijsko izveštavanje o odbrani i vojsci, drugi krug, u: J. Glišić, M. Hadžić, M. Timotić, J. Matić, Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske, rezultati istraživanja, II krug, CCVO, Beograd, 2004, str. 134-145.

(3) Uspostava demokratske civilne kontrole nad oružanim snagama

Normativno preuređenje sektora bezbednosti u državama Zapadnog Balkana bi trebalo da bude poentirano stavljanjem oružanih snaga pod demokratsku civilnu kontrolu. Sudeći po javno izrečenoj spremnosti nosilaca vlasti, te čelnika podređenih ih im oružanih snaga, reklo bi se da je sve sada samo pitanje tehničke izvedbe.³⁴ Brojna uprošćavanja i nerazumevanja modela demokratske kontrole nalažu skiciranje njegovih temeljnih obeležja. Do njih se najlakše može doći poređenjem prvog sa modelom civilne kontrole oružanih snaga. Tim pre, što se često gubi iz vida da su vojska, policija, tajne službe i parapolijske snage u državama Zapadnog Balkana uvek bile pod civilnom ali ne i demokratskom kontrolom.

Presudna razlika između ova dva modela izvire iz drugačije uređenih nadležnosti za civilno komandovanje oružanim snagama. Znači, u oba se slučaja podrazumeva da su one potčinjene civilnim vlastima. Demokratska kontrola ima, međutim, na umu samo demokratski izabrane civilne vlasti. To znači, i na izborima smenjive vlasti. Odatle je ovakva kontrola jedino moguća u otvorenom, demokratskom, tržišnom i pluralnom društvu koje počiva na načelima podela vlasti, vladavine prava i pravne države.

Dalje, model civilne kontrole vrhovnu komandu nad oružanim snagama i/ili vojskom u republikanskom uređenju daje predsedniku države i/ili predsedniku vlade. Otud su oružane snage, u krajnjoj instanci, njima podređene te oni donose konačne odluke o njihovoj upotrebi. Za razliku od toga, demokratski model uvodi složen postupak za odlučivanje o upotrebi državnih aparata sile. Prosto rečeno, to znači da (jedinačni ili kolektivni) suveren pre nego što, na primer, naredi upotrebu vojske mora da za to prethodno pribavi saglasnost parlamenta i/ili vlade. Uz sve to, najviši sud dotične zemlje ima pravo da preispituje ustavnost i zakonitost odluka civilnog komandanta. Štaviše, ako utvrdi da je neko u komandnom lancu prekoračio svoje nadle-

---

³⁴ O tome svedoči i poziv čelnika Generalštaba VJ najvišim rukovodiocima SRJ da počnu da praktikuju civilnu kontrolu nad vojskom; uporedi: saopštenja i diskusije sa stručnog skupa oktobra 2001. godine, zbornik "Civilna kontrola oružanih snaga", Institut ratne veštine, VIZ, Beograd, 2001.

žnosti ili prekršio proceduru sud nalaže povraćaj u prethodno stanje. To znači da sud može, kad se za to steknu ustavni i zakonski uslovi, da poništi komandu civilnog naredbodavca i naloži obustavu upotrebe oružanih snaga. Iz rečenog je jasno da demokratska kontrola počiva na načelu podele vlasti. Odatle je, po ovom modelu, nužno da svaka grana vlasti ima precizna ovlašćenja nad oružanim snagama. One su ujedno ovlašćene i obavezane da jedna drugu kontrolišu i ograničavaju po ustavom i zakonom utvrđenom postupku.

U vlasti je parlamenta, kao najvišeg organa zakonodavne vlasti, da ustavom i zakonom tačno odredi položaj i ulogu oružanih snaga u društvu.³⁵ Odnosno, da im propiše ciljeve, zadatke i namenu. Iz toga sledi, da niko ne sme da ih koristi za neke druge svrhe. Odatle je jedino parlament nadležan da proglašava ratno stanje, odnosno da odlučuje o stupanju zemlje u rat. Ustavom i zakonom se, ujedno, precizno utvrđuje lanac civilnog komandovanja oružanim snagama. Ovim se aktima, dakle, izričito propisuju nadležnosti predsednika države, predsednika vlade, nadležnih ministara i njima podređenih komandnata oružanih formacija. Uz to se uređuje i njihov međusobni odnos, da bi se znalo ko kome i za šta odgovora. Odnosno, ko koga, po kojoj proceduri i u kom domenu kontroliše.

Parlament je, ujedno, jedini ovlašćen da usvaja nacionalnu strategiju bezbednosti, te strategiju odbrane i doktrinu upotrebe oružanih snaga. On se u tom poslu, dakako, oslanja na stručne predloge nadležnih ministarstava. Supremacija parlamenta je nužna jer demokratski izabrani predstavnici građana, a ne generali treba da utvrđuju nacionalne interese zemlje i njenih žitelja. Tim pre jer oni time definišu koje će zajedničke vrednosti društva biti, ako bude trebalo, branjene i silom. Isto tako, parlament a ne generali treba da procenjuje da li neko, koliko i kako ugrožava bezbednost zemlje. Na osnovu toga parlament u strategiji načelno saopštava da li će, u kojim slučajevima, pod kojim uslovima i sa kim dotična zemlja stupati u odbrambeni savez i/ili bezbednosnu saradnju. I na kraju, strategijom i doktrinom parlament definiše načela po kojima će vojska i ostale oružane snage biti upotre-

---

³⁵ Generalni popis prava i obaveza parlamenta vidi u: Parlamentarni nadzor bezbednosnog sektora, Načela, mehanizmi i praksa, Ženevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga, Interparlamentarna unija, izvršni izdavač Centar za civilno-vojne odnose, Ženeva/Beograd, 2003.

bljavane u ratu. Svim ovim aktima, parlament u suštini određuje kakve i kolike su oružane snage potrebne datom društvu.

Za tu svrhu parlament raspolaže još jednom, a ključnom alatkom. Reč je, dabome, o njegovom izričitom pravu da usvaja budžet za vojsku i ostale delove oružanih snaga. Parlament budžetom, naime, kazuje kolike i kakve oružane snage će imati data zemlja. Jer od veličine i strukture budžeta zavisi njihov sastav, brojnost i opremljenost. Taj posao u parlamentu rade odbor za budžet i odbor za odbranu i bezbednost. Budžet stupa na snaga tek kad ga poslanici usvoje potrebnom većinom. Tu, međutim, ne prestaju budžetske nadležnosti parlamenta i odbora. Oni su, nadalje, obavezni da stalno kontrolišu kako nadležna ministarstva i oružane snage troše dobijeni novac. Uz to, oni su ovlašćeni da vrše inspekciju oružanih snaga i da kontrolišu da li se u njima poštuju ustav i zakon. Zato u demokratskim zemljama pripadnici oružanih snaga imaju, na primer, pravo da od parlamenta ili njegovih odbora direktno traže zaštitu ako im je neko od prava ugroženo ili uskraćeno.

Nosioci izvršne vlasti su, pak, jedini ovlašćeni da komanduju, rukovode i upravljaju oružanim snagama. Ali, samo u skladu sa ustavom, zakonom i strateškim dokumentima. Oni, dakle, ne smeju samostalno da menjaju ciljeve i namenu oružanih snaga. Dužni su isto tako da odluku o njihovoj upotrebi donose po ustavnoj i zakonskoj proceduri.

U civilni lanac komandovanja, rukovođenja i upravljanja oružanim snagama obično su po hijerarhijskom redu uključeni predsednik države, predsednik vlade, nadležni ministri i komandanti svake od oružanih formacija. Civilni naredbodavci su odgovorni svojim nadređenima ali i parlamentu, pa time i biračima. Predsedniku vlade, koji vodi spoljnu i odbrambenu politiku zemlje, su potčinjeni nadležni ministri. Oni neposredno rukovode i upravljaju delovima oružanih snaga. Ministrima su, potom, potčinjeni čelnici vojske, policije, tajnih službi i ostalih parapolicijskih snaga. Ministri za svoj rad odgovaraju vladi i njenom predsedniku, ali i parlamentu. Ako nije zadovoljan stanjem u oružanim snagama parlament može da smeni celu vladu ili samo nadležne ministre.

Nadležni ministri i ministarstva su ključni civilni kontrolori delova oružanih snaga. Oni su, dakle, ti koji treba da osiguraju potčinjenost oružanih snaga legalnim civilnim vlastima. Njihova je obaveza, tako-

de, da osiguraju i zaštite profesionalnu autonomiju potčinjenih delova oružanih snaga. Ministri uz to predlažu zakone i budžet parlamentu, a po njegovom usvajanju, sredstva dostavljaju krajnjim korisnicima i kontrolišu njegov utrošak. Ministri su, ujedno, ovlašćeni da utvrde organizaciju i formaciju potčinjenog im dela oružanih snaga, te da odobravaju godišnje planove njihove obuke. Uz to, oni donose podzakonska akta i kontrolišu njihovu primenu. Ministri najčešće unapređuju, postavljaju, razrešavaju i penzionišu pripadnike oružanih snaga.

Model demokratske kontrole sadrži i dodatne instrumente kojima se sprečava da bilo ko u lancu komandovanja, rukovođenja i upravljanja oružanim snagama stekne apsolutnu moć. Zato je ustavom i zakonom svakom od njih dodeljen ograničen broj ovlašćenja nad formacijama oružanih snaga. U slučaju vojske obično je vrhovni komandant ovlašćen da oficire unapređuje u čin generala ili admirala. Međutim, u brojnim je zemljama određeno da on to može da čini samo na predlog ministra ili predsednika vlade (*Born, 2001:213*). Slično se dešava i pri postavljenju generala na ključne dužnosti u vojsci. Štaviše, neretko je u taj postupak uključen i parlament. U tom slučaju da bi vrhovni komandant nekog postavio, na primer, za načelnika generalštaba mora da za to prethodno pribavi mišljenje, a neretko i saglasnost nadležnog parlamentarnog odbora.

I na kraju, operativna komanda svake od komponenti oružanih snaga je stručni organ nadležnog ministarstva. Njihov je zadatak, najkraće rečeno, da svoje formacije osposobe da izvršavaju zadatke koje im izda vrhovni komandant. Zato je u njihovoj nadležnosti obuka, operativno i taktičko komandovanje i rukovođenje jedinicama i ustanovama oružanih snaga. U ovoj tački prestaje nadležnost ostalih aktera demokratske civilne kontrole. Naime, oni su dužni da poštuju profesionalnu autonomiju pripadnika oružanih snaga. To znači, da kao što oficiri ne smeju da se mešaju u političko odlučivanje, tako i političari ne smeju da se mešaju u profesionalne poslove oficira (*Huntington, 1995*).

Razlaganje i tumačenje modela demokratske kontrole je, dakako, lakši deo posla. U stvarnosti je praktikovanje demokratske civilne kontrole nad oružanim snagama daleko složenije. Izazovi prvo stižu iz prirodene težnje nosilaca svake grane vlasti da povećaju svoju moć na račun drugih, ne bi li stekli dominantnu poziciju. Nije isto tako lako pridobiti pripadnike oružanih snaga, posebno generalske elite da se drže samo svojih profesionalnih poslova. Posebno je teško od njih

očekivati da bez rezervi prihvate dodeljen im budžet, odnosno da se odreknu zahteva i pritisaka za njegovo povećanje. Otpori mogu da nastanu i pri sužavanju diskrecionih prava i privilegija komandnih elita. Povrh svega, otvorenom uvek ostaje i mogućnost da delovi političkih elita i vrhova oružanih snaga stupe u međusobne - javne ili tajne - saveze radi postizanja nekih svojih parcijalnih ciljeva. Zbog toga je nužno da se ustavom i zakonom garantuje pravo javnosti - medija, građana i ostalih aktera civilnog društva - da učestvuju u demokrat-skoj civilnoj kontroli i nadzoru oružanih snaga.

Nesporno je da se države Zapadnog Balkana tek nalaze pred za-datkom instaliranja i/ili primene normi, procedura i instrumenata za delatnu demokratsku kontrolu svojih oružanih snaga (*Cottey, Edmunds, Forster, 2002*). Za tu im je svrhu, kao što je obrazloženo, neophodno ali ne i dovoljno da iznađu nova konstitucionalna i institucionalna re-šenja za sektor bezbednosti. One, naime, uporedo moraju da radikal-no i ciljno reformišu zatečene oružane snage.

(4) Reforma oružanih snaga

Za početak nije zgoreg razgraničiti pojmove reforma i reorganiza-cija oružanih snaga. Tim pre, što se neretko njihova reorganizacija nudi i dokazuje kao reforma.³⁶ Kratko rečeno, reorganizacija smera sistemskoj optimalizaciji elemenata oružanih snaga radi dostizanja maksimuma borbene gotovosti. Njom se planski menjaju brojnost, struktura, organizacija, formacija, obuka, oprema i operativno-taktič-ka svojstva svake (neke) od komponenti oružanih snaga. Utoliko je reorganizacija stalni unutrašnji posao čelnika oružanih snaga, koji oni mogu izvoditi u skladu sa svojim nadležnostima i/ili po nalogu civilnih naredbodavaca. Međutim, izvan su dohvata reorganizacije normativni i društveni status oružanih snaga, njihov socijalno-politički i profes-i-onalni profil, te strategija i doktrina bezbednosti. Tek kad nastupe ove promene nastaje potreba za reformom svake od komponenti oruža-

---

³⁶ Tako je, na primer, g. Koštunica u vreme dok je bio predsednik SRJ tvrdio da bi (1) smena Pavkovića ugrozila stabilnost složenog i osetljivog vojnog sistema, (2) da je Pavković neophodan, jer je tvorac, nosilac i garant tekuće reforme Vojske, te (3) da bi smena Pavkovića loše uticala na moral Vojske, uporedi: Tanjug, 27. decembar 2001.

nih snaga. Odatle reforma počiva na reorganizaciji ali se njom ne iscrpljuje. Odnosno, u tom kontekstu reorganizacija je jedan od (glavnih) metoda za pripremanje nužnih pretpostavki za uspešnu reformu.

Svaka je reforma oružanih snaga početno motivisana manje ili više radikalnom izmenom unutrašnjeg i/ili spoljašnjeg političkog i bezbednosnog ambijenta. Odnosno, potrebom da se definiše nova i/ili drugačija strategija bezbednosti po meri nastalih promena. A u tom sklopu da se i oružanim snagama odrede novi ciljevi i zadaci, te izmene načini njihove upotrebe i dejstvovanja. Za te je svrhe onda nužna, dakako, i njihova reorganizacija. Reforma, međutim, zadire u socijalno-političko i profesionalno tkivo oružanih snaga, jer bitno menja sadržaje i značenja odnosa u trouglu "društvo/ građani - država/političke elite - oružane snage/njihovi pripadnici". Time se posledično, a posredovano menja i njihov odnos prema susednim - partnerskim i/ili rivalskim - državama. Reforma, nadasve, ište i nalaže promene u političkom i kulturnom obrascu društva i oružanih snaga, a smeru voljnom pristajanju njihovih pripadnika uz profesionalnu etiku zasnovanu na novom i/ili drugačijem registru bazičnih društvenih vrednosti i interesa.³⁷

Državama Zapadnog Balkana su se početkom XXI veka stekla oba glavna a zbirna razloga za radikalnu reformu svojih oružanih snaga. U većini ovih država je u toku prodemokratska rekonstitucija političkog poretka, te se u njenom zahvatu našao i sektor bezbednosti sa pripadnim oružanim snagama. Istovremeno, radikalno je izmenjena, pogotovo posle terorističkih udara na SAD (2001), Španiju (2004) i Veliku Britaniju (2005), riziko-mapa evroatlantske i svetske zajednice. Odatle u državama Zapadnog Balkana uporedno deluju opšti i posebno pojedinačni razlozi za reformu oružanih snaga.

Opšti su razlozi za reformu nastali pod udruženim dejstvom (a) izmenjene bezbednosne paradigme, te nove i proširene liste izazova, rizika i pretnji; (b) izmene svrhe, zadataka i načina upotrebe oružanih snaga; (c) informatizacije oružanih snaga i razvoja novih oružja i opreme; (d) standardizacije, diversifikacije i specijalizacije oružanih snaga po meri novih zadataka, tehnologija i bezbednosne integracije, (e)

---

³⁷ Vredne nalaze o tome vidi kod: Mihajlo Basara, Moral vojske u ideološkom pluralizmu - slučaj postkomunističke Jugoslavije, priredeno za štampanje, 230 str, 2003.

preplitanja nacionalne (interne) i regionalno-globalne (eksterne) funkcije oružanih snaga, te (f) ubrzane privatizacije delova sektora bezbednosti i oružanih snaga.

Glavna se, a kumulativna promena iskazuje svetskim trendom ubrzane profesionalizacije oružanih snaga, a posebno vojske. Sve to je, dabome, naložilo reorganizaciju svake od komponenti oružanih snaga radi njihovog osposobljavanja za vršenje novih funkcija i zadataka. Time su, uz ostalo, započete temeljne izmene u socio-profesionalnom biću vojske i ostalih segmenata oružanih snaga. U evroatlantskim državama je, nasuprot očekivanoj reintegraciji vojske u rodno društvo, izgleda na delu njeno ponovno funkcionalno izdvajanje i izolovanje. Napuštanjem regrutnog modela menjaju su izvorišta popune vojske, te ona sve manje biva socijalni reprezent matičnog društva. Pri težišnoj spoljnoj (intervencionističkoj) nameni vojske to se početno može iskazati kao dobitak, jer umanjuje potrebu zasebne motivacije plaćenih boraca. Međutim to ne otklanja nedoumice i nepoznanice koje mogu nastati pri eventualnoj unutrašnjoj upotrebi ovih oružanih snaga. Ima, naime, dovoljno razloga da se načelno sumnja u otpornost boraca plaćenika na unutrašnje političke i ideološke manipulacije, odnosno u spremnost oficirskog kora da u kriznoj situaciji bezuslovno poštuje supremaciju civilnih vlasti. Štaviše, to dodatno može pogodovati interesnom sprezanju političkih, ekonomskih i vojnih elita, te njihovom udruženom derogiranju demokratskih temelja sopstvenog društva.

No, države Zapadnog Balkana još uvek rešavaju početne zadatke u reformi svojih oružanih snaga (*Forster, Edmunds, Cottey, 2002*). One su u tom poslu suočene sa tri grupe obaveza: prvo, da trajno potčine oružane snage legalnim civilnim vlastima; drugo, da ih privedu ekonomskim i socijalnim mogućnostima, kao i stvarnim bezbednosnim potrebama svog društva; i, treće, da ih osposobe za efikasno otklanjanje novih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. Za tu svrhu one treba da ih profilisu - ustroje, opreme i obuče - po modernim standardima, čijim bi dostizanjem, uz ostalo, postali operabilni sa NATO.

Lista primarnih zadataka jasno upozorava da je reč o složenom, dugotrajnom i skupom poduhvatu. Isto tako, da njegova uspešnost pretpostavlja i zahteva dugoročnu strategiju reforme, te njenu plansku i faznu realizaciju. Reč je, nadasve, o državnom poslu koji načelno ne bi smeo da zavisi od trenutne partijske i/ili personalne mape.

Drugim rečima, za započinjanje i uspešno okončavanje, načelno nedovršive, reforme oružanih snaga je nužno da se u datoj državi oko toga postigne većinski društveni i politički konsenzus. Potom da se taj konsenzus u parlamentu pretoči u strategiju nacionalne bezbednosti i državni plan za reformu. Sve to, pak, zahteva da se uporedno stvore konstitucionalne i institucionalne pretpostavke za njeno nesmetano odvijanje. No, ni to nije dovoljno.

Prva i prava iskušenja nastaju zbog teškoća reforme oružanih snaga u ekonomski i socijalno iscrpljenim društvima Zapadnog Balkana. Odatle nije lako utvrditi koliki su stvarni reformski kapaciteti ovih društava. Tim teže, jer preobražaj oružanih snaga treba da teče uporedo sa temeljnom reformom društva, koja zatečenim građanima već ispostavlja visoku ekonomsku i socijalnu cenu. To višestruko otežava racionalno upravljanje i reformsku alokaciju inače ograničenih resursa. Zna li se da svemu tome treba da prethodi neopozivo napuštanje autoritarnog i (post)ratnog ustrojstva države i društva, lako je dokučiti da reforma oružanih snaga neće ići ni brzo ni lako. Utoliko se može ustvrditi da sve države Zapadnog Balkana pate od hroničnog manjka pretpostavki za uspešnu, a pogotovo brzu, reformu svojih oružanih snaga.

(5) Bezbednosna saradnja i integracija

Iza tekućeg i nespornog zahteva za globalnom i regionalnom bezbednosnom saradnjom i integracijom se krije mnoštvo nepoznanica (*Kisindžer, 2003*). Razvoj događaja nakon nestanka bipolarne strukture je sukcesivno ukidao jednu po jednu šansu za temeljno preuređenje međunarodne zajednice. Pre svega, nestanak Varšavskog pakta nije izazvao ukidanje i NATO pakta. Štaviše, tokom 90-ih godina prošlog veka NATO se pod vođstvom SAD nametnuo za glavnog garanta i/ili iznudiivača globalne bezbednosti. Pripao mu je zadatak da strateški okoliš evroatlantske zajednice prilagodi i privede potrebama jedine svetske supersile. Ubrzo se pokazalo da je time utiran put za monocentričnu profilaciju globalne zajednice po meri potreba i interesa SAD (*Nye, 2002*). Njihovo je zbiljsko samounapređenje u jedinog uterivača svetskog mira podstaknuto terorističkim udarom na Njujork i Vašington, a počelo se materijalizovati antiterorističkim ratom u Avganistanu, a netom i preventivnim protiv Iraka.

Utoliko se privremeni saldo tekućih - političkih i bezbednosnih - turbulencija u savremenom svetu sažeo u dve ključne tačke. Prva: unilateralni intervencionizam je, u krajnjoj instanci, ne samo umanjio bezbednost globalne zajednice već je povratno ugrozio i bezbednost SAD. Druga: na delu je sveopšta - jedinačna, zajednička i kolektivna - potraga za novim i drugačijim bezbednosnim identitetom zarad postizanja održive bezbednosti. U prilog ovome svedoči neuspeh raketno-bombarderske borbe protiv terorizma. Štaviše, u zahvatu su se terorizma sad našli i koalicioni partneri SAD. Sve to je oživelo ključne preke unutar evroatlantske zajednice oko njene bezbednosne strategije i ustrojstva. Prva je linija podela između SAD i EU nastala još u momentu kad su ove druge ozvaničile svoju zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku (Mastriht, 1992). U tom je kontekstu obnovljena i još nerazrešena dilema oko dalje sudbine NATO. Neizvesnost je povećana odlukom EU da stvori sopstvene oružane - multilateralne i interventne - snage. Mada će se one izgleda još dugo oslanjati na NATO (SAD) ne treba isključiti mogućnost da na srednji rok budu dovršene i samostalne.

Tokom antiterorističkog i preventivnog rata pod vođstvom SAD sve su ove dileme izvedene do krajnjih konsekvenci. Prva je njihova žrtva, nakon odavno skrajnutih Ujedinjenih nacija, bio NATO, koji sada zarad svog opstanka pokušava bar da se uključi u sanaciju poraznih pobeda SAD. O istom je trošku ugroženo bezbednosno zajedništvo EU. Nastala je prvo podela između njenih starih članica (Velika Britanija, Španija, Italija vs Francuska, Nemačka, Belgija), a ubrzo potom i procep između "stare" i "nove" Evrope. Nakon svega krug je dilema zatvoren paradoksom: SAD su se ponovo našle pred nalogom da redefinišu sopstvenu bezbednosnu poziciju i ulogu. To im nalaže da preispitaju i važeći koncept - globalne i/ili evroatlantske - bezbednosne saradnje i integracije.

Čini se da bi od ove tačke trebalo da krenu i/ili nastave svoje bezbednosno oblikovanje i države Zapadnog Balkana. U prilog tome ide nekoliko zbirnih razloga. Premeštanjem strateškog težišta SAD, EU i NATO u evroazijski centar, opao je njihov interes za Zapadni Balkan. Odatle je ponovo odložena i njegova bezbednosna integracija. Sledstveno tome, na neodređeno je vreme odgođeno i priključivanje ovih država EU. Upitnom je, ujedno, postala uverenost ovih država da ulazak u NATO neizostavno vodi u EU. Tim pre što niko pouzdano ne

može da predvidi dalju sudbinu NATO. Nema, isto tako, dokaza da je direktno vezivanje za SAD pojedinim državama Zapadnog Balkana donelo veće bezbednosne koristi niti im je uvećalo šanse za integraciju u evroatlantsku zajednicu. Nameće se, štaviše, utisak da je nespuntana želja za integracijom sputala ali i rasula moći država Zapadnog Balkana za bezbednosnu normalizaciju sopstvenog regiona.

Aporijska kristalizacija tokova monocentričnog istiskivanja bezbednosti globalne zajednice nalaže državama Zapadnog Balkana da pri oblikovanju svog bezbednosnog identiteta vode računa o nekoliko neizbežnih činjenica. One, prvo, ne mogu da zaustave ili izbegnu globalizaciju i njoj svojstvenu totalizaciju bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. To im generalno nalaže da učestvuju u bezbednosnoj saradnji i integraciji. Međutim, sve će ove države, svaka za sebe i sve zajedno, biti, a skoro je sigurno i ostati ipak samo objekti globalizacije. Drugim rečima, njih će, nezavisno od njihove volje, direktno sustizati negativne, a mnogo manje pozitivne posledice globalizacije. Odatle su one pred zadatkom kako da sebi smanje štete, odnosno pribave eventualne koristi od globalizacije. Ove države čak ne mogu ozbiljno da utiču na tempo i opseg svoje (bezbednosne) integracije u evroatlantsku zajednicu. Bez obzira koliko se trudile da ispune sve zahteve, odluku o tome da li će, kada, kako i koja od njih biti integrisana uvek će donositi Brisel, po meri interesa SAD, EU i NATO a po rastegljivim i proizvodnim kriterijumima.

Ovde se, dakako, kao alternativa ne nudi samoizolacija ili odustajanje od htenja za pristupanje evroatlantskoj zajednici. Uvereni smo, međutim, da ima razloga za reviziju liste prioriteta koja je sastavljena pod presudnim uticajem iste te zajednice u koju se želi ući. Upitni su, stoga, već ključni motivi mesnih država i njihovih elita za hitar ulazak u NATO. Stiče se, naime, utisak da je nespремnost mesnih država da zajedno otklone pretnje za svoju bezbednost obrnuto srazmerna javnoj volji njihovih elita da što pre uđu u NATO. Međutim, bezbednosna saradnja i integracija nisu sami sebi svrha. Nesporno je da će stizanjem u NATO preko Programa "Partnerstvo za mir" države Zapadnog Balkana uvećati svoje bezbednosne kapacitete. Ali nema dokaza da će im to članstvo samo po sebi ili automatski otkloniti ijednu od - unutrašnjih ili spoljašnjih - pretnji za sopstvenu bezbednost.

Ako uslovno čak i prihvatimo da se temelji budućoj bezbednosti sveta danas postavljaju u Avganistanu i Iraku, jasno je da države i

građani Zapadnog Balkana od toga neće uskoro steći znatne bezbednosne koristi. Oni će i dalje biti izloženi nesmanjenom dejstvu mesnih izazova, rizika i pretnji. Njihova je bezbednost, dakle, prevashodno i direktno ugrožena u lokalnu. Odatle je i njihov prvi zadatak kako da osmisle i započnu međusobnu bezbednosnu saradnju i integraciju. Tim pre, jer je reč o bezbednosno zapuštenom regionu koji nikad nije uspeo da stvori autonomne mehanizme, procedure i instrumente za dostizanje održive bezbednosti.

Spisak navodene i korišćene literature:

- Baylis, John* (2001), *International and Global Security*, u: *The Globalization of World Politics*, second edition, John Baylis & Steve Smith (eds), Oxford University Press
- Basara, Mihajlo* (2003), *Moral vojske u ideološkom pluralizmu - slučaj postkomunističke Jugoslavije*, rukopis za štampu
- Bjelić, Predrag* (2003), *Uticaj tehnologije i vojnoindustrijskog kompleksa Sjedinjenih Američkih Država posle 1990. godine*, *Vojno delo* br. 2, VIZ Beograd
- Bodrijar, Žan* (2002), *Globalizacija još nije pobedila*, u: *Svet posle 11. septembra*, Nova srpska politička misao, posebno izdanje 4, Beograd
- Born, Hans* (2001), *Višestruka kontrola oružanih snaga u demokratijama: slučaj Holandije*, u: *Demokratska kontrola vojske i policije*, Miroslav Hadžić (ur), CCVO, Beograd, str. 191-228
- Buturović, Lj. Jovan* (2001), *Mehanizmi za zaštitu ustavnosti i zakonitosti u JNA i VJ*, u: *Demokratska kontrola vojske i policije*, Miroslav Hadžić (ur), CCVO, Beograd, str. 99-120
- Buzan Barry, Weaver Ole, de Wilde Jaap*, (1998), *Security, A New Framework for Analysis*, Lynne Reinner Publisher, London
- Evropa ili Amerika? O budućnosti Zapada* (2003), zbornik tekstova, izbor i prevod Aleksa Buha, Službeni list SCG, Beograd
- Bryden, Alan, Fluri, Philipp* (eds), (2003), *Security Sector Reform: Institutions, Society and Good Governance*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden
- Civilna kontrola oružanih snaga* (2001), zbornik saopštenja i diskusija, Institut ratne veštine, VIZ, Beograd
- Cottey, Andrew, Edmunds, Timothy, Forster, Anthony* (eds), (2002), *Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe*, *Guarding the Guards*, Palgrave Publishers Ltd
- Damian, Lilly; von Tangen Page, Michael*, (eds), (2002), *Security Sector Reform: The Challenges and Opportunities of the Privatisation of Security*, *International Alert*, London
- Forster, Anthony* (2002), *West Looking East: Civil-Military Relations Policy Transfer in Central and Eastern Europe*, in: *Security Sector*

- Reform and Democracy in Transitional Societies, Hans Born, Marina Kaparini, Philipp Fluri (eds), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden
- Forster, Anthony, Edmunds, Timothy, Cottey, Andrew* (eds), (2002), *The Challenge of Military Reform in Postcommunist Europe, Building Professional Armed Forces*, Palgrave Macmillan
- Gartner, Heinz; Hyde-Price, Adrian; Reiter, Eric*, (eds), (2001), *Europe's New Security Challenges*, Lynne Rienner Publishers, London
- Glišić, Jasmina; Hadžić, Miroslav; Timotić, Milorad; Matić, Jovanka* (2003), *Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske, rezultati istraživanja, I krug*, CCVO, Beograd
- Glišić, Jasmina; Hadžić, Miroslav; Timotić, Milorad; Matić, Jovanka* (2004), *Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske, rezultati istraživanja, II krug*, CCVO, Beograd
- Hadžić, Miroslav*, (2003), *The Controversies of Euro-Atlantic Interventionism in the Balkans*, in: *International Intervention in the Balkans since 1995*, Peter Siani-Davies (ed), Routledge, London, pp. 59-67.
- Hadžić, Miroslav* (2002), *The Yugoslav People's Agony, The Role of the Yugoslav People's Army*, Ashgate, England
- Hadžić, Miroslav* (2001a), *Sudbina partijske vojske*, Samizdat FREE B92, Beograd
- Hadžić, Miroslav* (2001b), *Hronični manjak bezbednosti*, Institut društvenih nauka Univerziteta Beograd, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd
- Hadžić, Miroslav* (2001), (P)lutajuća vojska, *Republika* br. 290-291, Beograd, str. 27-41.
- Hendrickson, Dylan* (1999), *A Review of Security-Sector Reform*, Working Paper Number 1, Centre for Defence Studies, King's College, London
- Huntington, P. Samuel* (1995), *Reforming of Civil-Military Relations*, *Journal of Democracy*, Volume 6, Number 4, pp. 9-18.
- Edmunds, Timothy* (2003), *Defence Reforme in Croatia and Serbia-Montenegro*, Adelphi Paper 360, IISS, London

- Kenedi, Pol* (1999), *Uspón i pad velikih sila*, CID, Podgorica, JP Službeni list SRJ, Beograd
- Kisindžer, Henri*, (2003), *Da li je Americi potrebna spoljna politika*, U susret diplomatiji XXI veka, BmG, Beograd, prevod: Julija Novačić, Dragan Bisenić
- Kuhlmann, Jurgen; Callaghan, Jean* (eds), (2000), *Military and Society in 21st Century Europe*, George C. Marshall European Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen
- Liotta, H. Peter* (2003), *The Geopolitics of the Balkans: Outcomes and Possibilities*, *New Balkan Politics*, *Journal of politics*, vol. 8, Skopje
- Mandelbaum, Michael* (2001), *Diplomacy in Wartime, New Priorities and Alignments*, u: *How Did This Happen? Terrorism and the New War*, James F. Hoge, JR., and Gideon Rose (eds), *PublicAffairs* New York, str. 255-268
- Moskos, Charles C; Williams, John Allen; Segal, David R*, (2000), *The Postmodern Military, Armed Forces after the Cold War*, Oxford University Press
- Nye, S. Josph Jr* (2002), *The Paradox of American Power, Why the World's only Superpower can't go it alone*, Oxford University Press
- Radičević, Tomo* (2000), *Transparentnost odbrane: Bijela knjiga o odbrani*, DEFIMI, Zagreb
- Sarkesian, C. Sam; Williams, John Allen; Cimbala, J. Stephen* (2002), *U.S. National Security*, third edition, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London
- Stiglic, Džozef E*, (2003), *Protivrečnosti globalizacije*, SBM-x, Beograd
- Vankovska, Biljana; Wiberg, Haakan*, (2003), *Between Past and Future, Civil-military Relations in the Post-Communist Balkans*, I.B. Tauris, London
- Vujović, Dušan* (2004), *Strategija reforme i razvoja: izazovi, iskustva, rešenja*, Prizma, CLDS, Beograd
- Volerstin, Imanuel* (2004), *Godina 2003. je godina Buša*, *Komentar* br. 128, prevela Borka Đurić, *Republika* br. 324-325, Beograd
- Žunec, Ozren* (1998), *Rat i društvo, Ogladi iz sociologije vojske i rata*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb

Filip Švarn

Novinari i demokratska kontrola vojske, policije i službi bezbjednosti

Naš slučaj

Teško da postoji iskusniji novinar u praćenju rada vojske ili policije bez podebljeg spiska pitanja upućenih njihovim organima za informiranje na koje nikad nije stigao odgovor. Ne postoji, također, ni novinar iz ovog sektora a da, s vremena na vrijeme, nije prisustvovao *pokaznim vježbama* gdje je sve bilo savršeno i bez ikakvih problema. Končno, mnogi od njih mogu svjedočiti i kako su članovi parlamentarnih odbora za bezbjednost tvrdili da su neke od ključnih informacija saznali iz medija...

Generalno gledajući, oružane snage, službe bezbjednosti i policija prilično su zatvorene kada su u pitanju kontakti sa javnošću u svim zemljama. No, u slučaju Srbije i Crne Gore, ta *nekomunikativnost* ima svoju posebnu dimenziju.

Znaju li, na primjer, naši porezni obveznici kako se troši njihov novac? Afere zbog sumnjivih liferacija za vojsku ili policiju izbijaju - čini se - usljed partijskih obračuna, a ne kao rezultat sistemske kontrole. Ili, suradnja sa Haškim sudom, osnovom za sve evropske integracije za koje se, makar deklarativno, zalaže cjelokupna politička elita. Kako je i do kada vojska obezbjeđivala generala Ratka Mladića - uz Radovana Karadžića najčuvenijeg lica sa Tribunalove potjernice - što se dogodilo s njim kada je i ako je ta zaštita povučena, dio su pitanja bez suvislog odgovora već godinama. Isto vrijedi i za ratne zločine počinjene u ratovima u bivšoj Jugoslaviji. Nekoliko započetih procesa pred Specijalnim sudom za ratne zločine u Beogradu pokazuju prilično zabrinjavajuću *neobaviještenost* vojnih i policijskih struktura o onome što se u njihovom okviru odigralo. I što je sa službama bezbjednosti? Čak i vrlo površan pogled na proteklih petnaestak godina u Srbiji i Crnoj Gori dovoljan je da se ustanovi da su one stajale ne samo iza brojnih kršenja građanskih prava i političke represije, već i iza cijelog niza političkih ubojstava i raznih oblika organiziranog kriminala. Izu-

zev rijetkih pojedinaca, malo je tko iz tih struktura pozvan na odgovornost; najave otvaranja dosijea građana pak, ne predstavljaju više od dnevnopolitičke priče koja se poteže s vremena na vrijeme.

Kako se u ovakvim okolnostima baviti profesionalnim novinarskim poslom? Univerzalni recept ne postoji i valja se isključivo pouzdati u pravila zanata. Izvjesne su dvije stvari. Prihvatanje uloge neformalnih vojnih ili policijskih portparola u ime *viših ciljeva* zarad pristupa informacijama uvijek se pretvori u distribuciju doziranih i kontroliranih obavještenja i političko svrstavanje. I drugo, senzacionalizam i jurenje skandala po svaku cijenu, što - samo po sebi - uključuje olake kvalifikacije i izmišljotine, na jednoj strani stvara privid da je javnost potpuno i cjelovito informirana, a na drugoj, relativizira svaku stvarnu odgovornost.

Novinarski pristup demokratskoj kontroli oružanih snaga, policije i službi bezbjednosti uvijek mora polaziti od javnog interesa. A kada je riječ o *našem slučaju*, neizbježno je promatranje cijelog ovog sektora u kontekstu događaja za posljednjih petnaest godina koji su ga obilježili u mnogim njegovim bitnim segmentima i stvorili čitav niz problema bez čijeg su rješavanja sve reforme predstavljaju samo uzaludan posao.

Tekovine blagopočivše JNA

Jugoslavenska narodna armija, kao i svaka ideološka vojska, decenijama je bila pošteđena bilo kakvog oblika kritike i kontrole i predstavljala je, zajedno sa Savezom komunista i likom i djelom Josipa Broza Tita, jednu od *svetih krava* SFRJ. Pored obrane države od vanjske agresije, njen zadatak bio je i očuvanje ustavnog poretka, tako da je igrala veoma važna ulogu u političkom odlučivanju zemlje.

Jasno je da se tako koncipirane oružane snage nisu mogle snaći u višestranačkom sistemu. Kao svojevrsna država u državi, JNA se krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, pokušala ponašati kao politički arbitar. Smatrajući da bivša Jugoslavija može opstati samo kao socijalistička zemlja, vojni je vrh, u okolnostima urušavanja dotadašnjeg političkog sistema bio prinuđen da traži političkog saveznika. Nakon izvjesnog lutanja, taj partner je i pronađen u tadašnjem predsjedniku Srbije Slobodanu Miloševiću.

Ipak, savez je bio prilično neiskren. Dok je savezni sekretar za narodnu obranu, general armije Veljko Kadrijević u ovom ortakluku vidio

posljednju nadu da SFRJ i njen sistem opstanu, Milošević se spremao da JNA iskoristi za svoje ciljeve u budućoj dekompoziciji bivše države. Predsjednik je Srbije naime, za razliku od vodećih generala, ipak bio svjestan da je Berlinski zid pao i da je, makar u Evropi, završeno sa dotadašnjom blokovskom podjelom i realnim socijalizmom.

A koliko je upravo vojnom vrhu bilo stalo do navedenog, svjedoči i činjenica da je krajem 1990. osnovao sopstvenu partiju - Savez komunističara - Pokret za Jugoslaviju. Uprkos svoj verbalistici, generalima nije ni na kraj pameti padalo da se ponašaju unutar institucionalnog okvira kakav je nametao višestranački sistem. O namjeri da se po svaku cijenu očuva jednopartijska država i vlastite privilegije unutar nje, svjedoče i intenzivna razmišljanja unutar armijskog vrha o vojnom udaru. To što je on na koncu izostao, nije se samo temeljilo na jasnim porukama međunarodne zajednice da eventualna hunta ne može računati ni na kakvo priznanje, već i na procjeni Miloševića da bi u tom slučaju i njegova vlast bila ugrožena.

Mada i ne u potpunosti zadovoljni zvaničnom politikom Srbije u tom periodu, generalima je ona bila kud i kamo prihvatljivija od politike svih drugih bivših jugoslavenskih republika. Za vojni vrh - u Sloveniji i Hrvatskoj prije svega, ali i u Bosni i Hercegovini i Makedoniji - na djelu nije bio samo secesionizam, već *zapadni imperijalizam*. Dakle, mnogo više na jednoj ideološkoj, nego na nacionalnoj osnovi, JNA je stupila u rat 1991.

U tim sukobima, JNA se raspala za nekoliko mjeseci. Potpuno se svrstavši uz Miloševića, izgubila je na samo svaki politički legitimitet, već i svaku profesionalnu autonomiju. Na kraju, armijski vrh, predvođen Kadijevićem, za Miloševića nije bio ništa drugo do balasta i idealnog krivca za sve neuspjehe.

Usvajanje Vensovog plana i raspoređivanje mirovnih trupa, označili su kraj rata u Hrvatskoj 1991. i kraj SFRJ. U aprilu 1992, Srbija i Crna Gora proglasile su se za Saveznu Republiku Jugoslaviju, a JNA na njenoj teritoriji preimenovana je u Vojsku Jugoslavije. Ta prilika je bučno iskorištena i za najavu njene transformacije i depolitizacije. O čemu se, stvarno, radilo?

Uprkos brojnih koristi od savezništva sa vrhom JNA, Miloševića je ono ipak opterećivalo zbog njegove ideološke zadržanosti. Pored toga, pošto je u Hrvatskoj zahvaljujući upravo JNA stvorena Republika Srpska Krajina, a u BiH Republika Srpska, tražio se novi - po mjeri režima

- srpski kurs. U tom kontekstu, Miloševiću ni na kraj pameti nije bilo da odustane od (zlo)upotrebe vojske u političke svrhe; riječ je bila samo o tome da, za razliku od JNA, ne bude autonoman politički centar i da samo on, ni od koga ograničen ili kontroliran, raspolaže s VJ. Zauzvrat, generali i njihove privilegije ostali su nedodirljivi kao i ranije i jedino što je izgledalo kao kakva takva reforma, bilo je razvlašćivanje Ministarstva obrane u korist Generalštaba.

Kao što je do tada uspon u JNA bio nezamisliv bez ideološke podobnosti i nacionalnog ključa, visoki oficiri u VJ su morali razviti izoštren sluh za Miloševićeve kombinatorike i manevre; sposobnost da se u tom duhu jedno govori, drugo misli, a treće radi, podrazumijevala se. Ilustrativan primjer navedenog bilo je smjenjivanje prvog predsjednika SR Jugoslavije Dobrice Ćosića 1993. Kao povod, iskorištena je jedna sjednica Ćosića sa vojnim vrhom. Miloševićevi trabanti onda su u Saveznoj skupštini zavitali izmišljenim, javno nikad objavljenim stenogramom, kao dokazom da je Ćosić zagovarao državni udar. Generali su uradili što se od njih i očekivalo - potvrdili su ono za što su znali da nije tačno. Ubrzo potom, zajedno sa načelnikom Generalštaba, generalom pukovnikom Životom Panićem, smijenjen je određeni broj generala: on - usljed harangi protiv njega Srpske radikalne stranke dok je trebala socijalistima kao glasačka mašinerija; ostali - upravo zbog bliskosti s radikalima kada se Milošević razišao sa njenim liderom, Vojslavom Šešeljem.

Na mjestu načelnika Generalštaba VJ, Panića je 1993. naslijedio general pukovnik Momčilo Perišić. Za razliku od prethodnika, on se istakao baš za vrijeme ratnih sukoba i slovio je za pravog srpskog generala, neopterećenog nekadašnjom *armijom svih naroda i narodnosti*. Mada se Perišić nije mnogo eksponirao u klicanju Miloševićevom režimu, zdušno je učestvovao u svim njegovim akcijama i avanturama u BiH i Hrvatskoj. Dok je službeni Beograd u to vrijeme tvrdio da SR Jugoslavija osim humanitarne pomoći ni na kakav drugi način ne pomaže Krajinu i Republiku Srpsku, preko Generalštaba su plaćane starješine Vojske Republike Srpske i Srpske Vojske Krajine, oficiri VJ porijeklom sa tih prostora, prekomandirani su u pomenute vojske, a, u okviru logistike, moglo se govoriti o gotovo jedinstvenim oružanim snagama. U ovom periodu došlo je i do fascinacije vrha VJ komandantom VRS, generalom pukovnikom Ratkom Mladićem. Za razliku od JNA koja se nije proslavila ni na jednom ratištu, oružane snage

bosanskih Srba nizale su pobjedu nad pobjedom nad kud i kamo slabijim protivnicima. To je Mladiću donijelo do tada nezabilježenu slavu vojskovođe na obje strane Drine, i Perišić je nastojao da istakne kako svoj udio u njoj, tako i da učvrsti položaj u Srbiji. Etnička čišćenja i ratni zločini bili su za obojicu generala samo sastavni dio sukoba. Ako je javnost u tom periodu išta mogla saznati o aktivnostima VJ, to se svodilo na informacije o lošoj materijalnoj situaciji, što se, kad se uzme u obzir da je Srbija bila pod ekonomskim sankcijama Ujedinjenih nacija, razumijevalo samo po sebi.

Nakon Dejtonskog sporazuma 1995, Milošević je postao *faktor mira i stabilnosti* u regionu za relevantnu međunarodnu zajednicu, a VJ je okončala direktni angažman zapadno od Drine; posebne veze sa VRS međutim - pogotovo njenom obavještajnom službom - biće njegovane još godinama. Naravno, na procesuiranje ratnih zločina i suradnju sa Tribunalom kao jednu od obaveza potpisanih u Dejtonu, tada se nije ni pomišljalo i jedan od zadataka Uprave bezbjednosti VJ bila je zaštita lica sa potjernica Haškog suda, a Mladića posebno.

Kosovska kriza iz 1998. ponovo je dovela do političke role oružanih snaga i njihove zloupotrebe. Poučen iskustvom Kadijevića iz 1991, Perišić je zahtijevao od Miloševića zavođenje vojne uprave u pokrajini. Na taj način, imao bi pod svojom komandom pored jedinica VJ i jedinice MUP-a Srbije, te - praktično - ista ona ovlaštenja koja je imao njegov uzor u VRS, Ratko Mladić. Milošević je odbio ovu opciju dijelom zbog pritiska međunarodne zajednice, a dijelom i zato što bi tim ograničio svoj politički manevarski prostor. Pored toga, osjećajući se zaobiđenim kod Miloševića naglim usponom tadašnjeg komandanta Prištinskog korpusa, generala Nebojše Pavkovića, Perišić je potom počeo pokazivati prilično veliku skepsu u dotadašnji način vođenja politike na Kosovu, pa je smijenjen 1998.

Vojska Jugoslavije je izdržala intervenciju NATO-a 1999. sa generalom Dragoljubom Ojdanićem na čelu Generalštaba. Mada se unutar nje ništa nije promijenilo, za vrijeme bombardiranja i poslije njega, vojni vrh je postao - van svakog ustavnog i zakonskog okvira - jedan od glavnih stupova režima, gotovo poput nekad JNA u SFRJ. Prikazujući se kao pobjednik nad NATO paktom, Milošević se tada potpuno uživio u ulogu vrhovnog komandanta. Okružen generalskom svitom, predvođenom generalom pukovnikom Nebojšom Pavkovićem kao načelnikom Generalštaba VJ od 1999, dijelio je i primao odlikovanje,

proglašavao obnovu porušenog i, uopće, ponašao se kao Tito sa svojim vojskovođama poslije Drugog svjetskog rata. *Uveličavajući* Miloševićeve mitinge i presijecajući vrpce obnovljenih mostova (Ojdanić je jednom prilikom svečano pustio u rad najobičniji vojni pontonski most), djelovao je vrh VJ kao neka vrsta posebne režimske propagandne mašinerije, spreman da u svakom trenutku bilo koga ubjeđuje da je crno - bijelo, a dan - noć.

U posljednjoj godini Miloševićeve vlasti, kada se pokazala represivnijom i rigidnijom nego ikad prije, ništa nije bilo strano Pavkoviću i njegovom timu: ni elektronsko ometanje nezavisnih elektronskih medija, ni prisluškivanja opozicije, ni agitiranje za režim u jedinicama VJ i falsificiranje izborne volje vojnika - na kraju. Sistemski korupcionizam te vlasti, zauzvrat, procvjetao je u vojsci kao nikad ranije: za vodeće komandante zidale su se vile i kupovali stanovi, napredovanje za starješine nerijetko je zavisilo od učinjenih osobnih usluga nadređenim, a mršavi vojni budžet preusmjeravao se u razne sumnjive poslove generalske klike i njihovih prijatelja iz vrhova vlasti... Što se sve u tom periodu događalo, još uvijek nije istraženo. Nerasvijetljeno ubojstvo ministra obrane Pavla Bulatovića 2000. dosta pokazuje o sprezi ljudi iz vrhova oružanih snaga sa organiziranim kriminalom.

Ipak, Pavković i njegove kolege, naučili su u međuvremenu što - šta o politici u Srbiji. Iako su zdušno agitirali za Miloševića na saveznim izborima održanim 24. septembra 2000, napustili su ga Petog oktobra čim su uvidjeli da je njegov položaj neodrživ. Ne odričući ni po koju cijenu političke uloge u javnom životu, Pavković i ostali bili su daleko od nekadašnje krutosti i ideološke zadrnosti Kadijevića i njegovog tima. Preko noći, vrh VJ postao je prvak demokracije: eto, mogli su izići s tenkovima na ulice - a nisu, moglo je poginuti na hiljade građana - a nije i, tvrdili su, treba im za to biti zahvalan. Jednostavno, igrali su na ugled koji je vojska, kao institucija zaštićena od svake kritike imala među građanima i to im je prošlo.

Ako je netko mislio da će nove, demokratske vlasti, krenuti u radikalnu reformu oružanih snaga, prevario se. Vješto igrajući na surevnjivost između predsjednika SR Jugoslavije i Demokratske stranke Srbije Vojislava Koštunice i predsjednika Vlade Srbije i Demokratske stranke Zorana Đinđića, Pavković se postavio kao saveznik ovog prvog, jer - eto - za drugog je policija. Da mu je to obezbijedilo funkciju i da je u VJ ostao *status quo*, ne treba posebno objašnjavati.

No, Demokratska opozicija Srbije bila je sve samo ne stabilna koalicija. Shvativši da će ga Koštunica prije ili kasnije morati otpisati i da u Upravi bezbjednosti VJ ima paralelne i specijalne veze preko njenog načelnika generala potpukovnika Ace Tomića, Pavković se pokušao obezbijediti i na drugoj strani, kod Đinđića. Kad to mu nije u potpunosti uspjelo, žestoko je poslije smjene 2002. optužio Košunicu da je pokušao sa Tomićem upad pripadnika Uprave bezbjednosti u Biro za komunikacije Vlade Srbije ne bi li dokazao da se odatle prisluškuje kabinet predsjednika SR Jugoslavije.

Pavkovića je naslijedio general pukovnik Branko Krga. Mada iz sličnog kadrovskeg špila kao i njegovi prethodnici, Krga je bio daleko manje politički eksponiran i za razliku od njih, mnogo više spreman da oružane snage u suvremene tokove. Uostalom, druge alternative i nije imao. Uključivanje u međunarodnu zajednicu i isticanje ulaska u Evropsku uniju kao najvažnijeg zadatka Srbije i Crne Gore, za šta jedan o uvjeta predstavlja i ulazak u Partnerstvo za mir, pokrenuli su toliko neophodnu reformu oružanih snaga. Mada se dobar dio te reforme sveo na puko preimenovanje i prerazmjesta, potčinjavanje Generalštaba Ministarstvu obrane, bitno je smanjen uticaj vojske na politički život, ali i političara na stručnu autonomiju. Odlazak Krga u penziju i imenovanje generala potpukovnika Dragana Paskaša za njegovog nasljednika, primjer je za navedeno. Naime, to je prva redovna i mirna smjena, bez afera i političkih potresa na funkciji načelnika Generalštaba od 1991. U proteklih petnaest godina, sve to se odigravalo iznenađeno i dramatično i uvijek su se smijenjeni držali kao da je njihovim odlaskom iz temelja ugrožena država i pravni poredak. Na drugoj strani, ni razlozi za smjenjivanja nisu bili ni u kakvoj vezi s vojnom profesijom i potrebama službe. Perišić je, na primjer, izgubio Miloševićovo povjerenje kada je došao u sukob sa njegovim političkim suradnicima oko Kosova, a Pavković je pao kada je Koštunica procijenio da se približio Đinđiću.

Uprkos ovim pozitivnim znacima i očitom progresu, ni dalje se ne može biti zadovoljno demokratskom kontrolom oružanih snaga. Ubojstvo ili samoubojstvo dvojice vojnika u kasarni na Topčideru 5. oktobra 2004, što ni do današnjeg dana nije razriješeno, ili afera oko nabavke uniformi, bez javnog natječaja, u vrijednosti od 297 miliona eura od "Proizvodnje Mile Dragić", dva su primjera koji to najbolje potvrđu-

ju. U tom kontekstu, nebitno je da li za političkom (zlo)upotrebom oružanih snaga posežu generali iz Generalštaba ili civili iz Ministarstva obrane, imenovani na bazi rezultata demokratskih izbora: roditelji moraju znati tko je odgovoran za živote njihovih sinova na odsluženju vojnog roka, a porezni obveznici kako se troši njihov novac - da se dalje ne nabraja. Sva pozivanja na specifičnost vojne organizacije, vojne tajne i interese bezbjednosti zemlje, ne predstavljaju ništa drugo do izbjegavanje kritike i skrivanja od odgovornosti.

Već je rečeno da je vojska bila institucija u koju su građani, pored Srpske pravoslavne crkve, godinama imali najveće povjerenje. Taj rejting je u posljednje vrijeme uveliko pao. I to ne, kako tvrde pojedinci iz Ministarstva obrane ili Vojske Srbije i Crne Gore, zbog medijskih napada, već upravo zbog toga što javnost više nije spremna da tolerira dugogodišnju praksu zatvorenosti, korupcije i neodgovornosti. Mada je sudbina Državne zajednice Srbije i Crne Gore prilično neizvjesna i premda usljed toga nije moguća dugoročna i trajna reforma njenih oružanih snaga, to nipošto ne znači da ima vremena da se ona zaustavi do nekih boljih vremena. Navoditi zadatke medija, u tom kontekstu, djeluje pomalo kao *moralno političko vaspitanje* u JNA. Samo pošteno novinarsko istraživanje i poštovanje pravila struke, omogućuju da se oružane snage drže u svojim ustavnim i zakonskim okvirima i da građani, pored ostalih načina, mogu izraziti svoje interese. Zloupotrebe i pokušaji politizacije uvijek će postojati, a jedino javna reakcija može onemogućiti da postanu sistemsko pravilo. Petnaest proteklih godina dovoljna su opomena.

U službi Službe

Služba, kasnije Resor državne bezbjednosti MUP-a Srbije, a danas Bezbjednosno informativna agencija, za vrijeme Miloševića, predstavljala je srce tame njegovog režima, a po njegovom padu, opsesiju i vlasti i opozicije. Teško je pobrojati u što sve nije bila umiješana: organizirani kriminal, politički teror i ubojstva, ratne zločine... O svemu ovome i danas su saznanja nepotpuna, slučajna i posredna, rijetko tko je zbog toga odgovarao, a još su rjeđe žrtve koje su dobile zakonsku satisfakciju. Čutanje i prikriivanje u ovom kontekstu, ne samo da još uvijek predstavljaju temelje raznih poslovnih imperija i društvenog uticaja, već i zalag puke fizičke egzistencije.

Služba državne bezbjednosti bila je u SFRJ organizirana na tri nivoa: u republikama, autonomnim pokrajinama i u federaciji. Njene proizvode - informacije, analize, operacije - koristila su, po vertikali, sva državna i partijska rukovodstva, zavisno od sadržaja i stupnja povjerljivosti.

Služba je djelovala podijeljena na odjele i pododjele. Jedan dio njih bavio se stranim obavještajnim službama po regionalnom osnovu, a drugi tadašnjim *državnim neprijateljima*: vjerskim zajednicama, disidentskim grupama, alternativnim grupama, političkom emigracijom itd. U ovu bezbjednosnu zajednicu SFRJ, spadale su još Uprava bezbjednosti JNA (u žargonu KOS), Vojna obavještajna služba i Služba za istraživanje i dokumentaciju - obavještajna služba Ministarstva vanjskih poslova. Kontrola rada i koordinacija pak, vršeni su preko Saveznog savjeta za zaštitu ustavnog poretka.

U skladu sa Ustavom SFRJ od 1974, republičke *službe* su sredinom osamdesetih godina prošlog vijeka za politički establišment postale kud i kamo važnije od savezne koja je imala koordinativnu funkciju i zadatke usmjerene prvenstveno na inostranstvo i diplomatske predstavnike u zemlji. Međutim, zbog paske nad političkom emigracijom, njen uticaj nipošto nije bio za potcjenjivanje. Za te zadatke, pored ostalog i likvidacije uticajnih emigranata, savezna *Služba* je angažirala kriminalce za koje je pretpostavljala da imaju traženi profil. Obezbeđivala ih je lažnim pasošima, novcem i oružjem, a oni se zauzvrat nisu smjeli baviti kriminalnim aktivnostima u zemlji. Jedan takvih pripadnika savezne Službe državne bezbjednosti bio je i Željko Ražnatović Arkan. Uveliko tražen po Zapadnoj Evropi zbog pljački banaka i zlatara, te bjegova iz zatvora, nastanio se Beogradu u drugoj polovini osamdesetih godina, ni od koga uznemiravan.

Na čelu Službe državne bezbjednosti MUP Srbije od 1986. bio je Dragutin Mitrović. Na mjestu načelnika naslijedio je Obrena Đorđevića. Godinu dana ranije, upravo je ta služba doživjela ogromnu blamažu: na inicijativu saveznog sekretara za unutrašnje poslove Stane Dolanca i tadašnjeg predsjednika Gradskog komiteta Saveza komunista Srbije Slobodana Miloševića, pohapšena je u Beogradu grupa od dvadeset i sedam, manje ili više, bezazlenih nezavisnih intelektualaca i disidenata. Sve je završeno samo sa nekoliko presuda - koliko da se opsjeni prostota. Javnost je bila zgranuta, a samoj Službi se priznava-

lo da "to više nisu ni Rusi radili". No, baš ta je afera pokazala od kakvog će značaja biti *tajna policija* u periodu koji je nastupao.

Kada je na dnevni red došao sukob između Miloševićeve populističke frakcije i, uvjetno rečeno, modernističke, tadašnjeg predsjednika Predsjedništva Srbije Ivana Stambolića unutar SKS-a, ključni dio kadrova iz Službe stao je na stranu prvog. Njihovi motivi su dijelom bili ideološke, a dijelom karijerističke prirode i odmah su se uključili u politički obračun zastrašivanjem i difamacijom Miloševićevih političkih protivnika. Tu se ni od čega nije prezalo, pa ni od korištenja i fabriciranja dosijea. Najpoznatiji slučaj u ovom kontekstu, jeste paškvila "Vojko i Savle" objavljena u dnevnom listu "Politika": riječ je o najprizemnijom i najvulgarnijem blaćenju akademika Gojka Nikoliša i Pavla Savića koji su upozoravali dokle će, na kraju, odvesti Miloševićev populizam.

No, mnogo važnija je bila manipulacija sa Srbima sa Kosova u sklopu *antibirokratske revolucije*. Oni su tada počeli da putuju po Srbiji i mitinguju, a *Služba* je bila tu da ih u Miloševićevo ime nadgleda, koordinira, određuje ritam i financira.

Ma koliko paradoksalno izgledalo, infiltracija SDB-a MUP Srbije u opozicione političke stranke krajem osamdesetih godina prošlog vijeka, nije bio posebno ni zahtjevan ni složen zadatak: na pomolu je bio rat u bivšoj Jugoslaviji i mnogi deklarativni antikomunisti i demokrati, nisu imali nikakve suštinske primjedbe na Miloševićevu politiku. Ako se na sve ovo još doda mogućnost naprasno brzog bogaćenja i neplanirane zarade koju je Služba mogla obezbijediti pojedinim stranačkim funkcionerima, mnogi nesuvisli postupci i potezi srpske opozicije tokom devedesetih godina i te kako se lakše mogu razumjeti.

Kako se mijenjalo političko okruženje, tako se mijenjala se i Služba. Na mjestu načelnika SDB-a, Dragutina Mitrovića je naslijedio Viobran Stanojević, policajac i nekadašnji sekretar OK SK-a Zaječar. Ovo imenovanje bilo u skladu sa konfuzijom Miloševićevog učvršćivanja na vlasti kada je po svaku cijenu nastojao da ukloni Stambolićeve ljude. Stanojević se, kao prelazno kadrovsko rješenje, nije dugo zadržao. Zamijenio ga je 1990. čovjek od mnogo većeg Miloševićevog povjerenja - Zoran Janačković. No, ni on nije dugo ostao na čelu SDB-a; krajem iduće godine prebačen je u Savezno ministarstvo vanjskih poslova za šefa Službe za informacije i dokumentaciju. A tada je - početkom 1992 - na čelo *Službe* i *de facto* stao Jovica Stanišić i tu

ostao sve do 1998, obilježivši je toliko da se ni danas nije u stanju riješiti njegovog pečata.

Kada su 17. augusta 1990, policajci srpske nacionalnosti u Kninu odbili poslušnost centrali u Zagrebu i proglasili da je za njih ubuduće nadležno Savezno ministarstvo unutrašnjih poslova, započela je *balvan revolucija* kao uvod u buduće ratove u bivšoj Jugoslaviji. U stvari, na terenu je 1990. uveliko radio operativac SDB-a MUP Srbije Franko Simatović Frenki; prema kasnijim priznanjima bivših krajiških funkcionera, upravo ih je on savjetovao gdje da postave barikade i kako da se ponašaju. Istovremeno, na ulicama Knina, sa vremena na vrijeme, viđale su se i grupe kratko podšišanih mladića, ponekad sa šajkačom, koji su tvrdili da su Srbi sa Kosova pristigli u pomoć sa dosta karakterističnim beogradskim akcentom.

Uloga Miloševićeve *Službe* u zbivanjima u ratovima u bivšoj Jugoslaviji može se podijeliti na dva perioda. Prvi se, uglavnom, sastojao u naoružavanju članova i pristalica Srpske demokratske stranke u Hrvatskoj i BiH; drugi je pak predstavljao direktnu kontrolu njene vlasti na terenu. U oba ova perioda - sada već RDB MUP Srbije - nije nastupao otvoreno.

Naoružavanje se uglavnom odvijalo preko *front firmi*: Matice iseljenika, književnika Brane Crnčevića, čiji su kamioni sa brašnom nerijetko prevozili municiju i oružje; humanitarnih organizacija, poput one oca Filareta u čijem su skladištu na beogradskom Sajmu viđani uz dugotrajno mlijeko i minobacači cal. 82 mm; SK - PJ, u kome su pensionirani generali doživljavali drugu partizansku mladost i čije je pitanje časti postalo da što više naoružaju svoja rodna sela iz magazina TO Srbije; i, uopće, *privatnika* kao što je Željko Ražnatović Arkan koji su u svemu vidjeli dobru priliku da zarade. Mada se sve odvijalo prilično kaotično, moglo se uočiti da je Franko Simatović pratio i koordinirao puteve oružja i ljudi, Mihalj Bracika Kertes, bivši *minister za narod* i budući direktor Savezne direkcije carina, rukovodio je logistikom i financijama, a Vojislav Šešelj bio je tu da šovinističkim govorancijama i nacionalističkim podstrekivanjem proriče neminovno krvoproliće.

Drugi - uvjetno rečeno - borbeni period *Službe* započeo je kada je, po nalogu načelnika RDB-a MUP Srbije, Frenki osnovao *Crvene beretke*: precizno - 4. maja 1991. kako je sam rekao u govoru povodom Dana bezbjednosti 13. maja 1997, u njihovoj bazi u Kuli. Vođene i organizirane od strane instruktora iz Službe, formalno Specijalna jedi-

nica pri MUP-u Krajine, *Crvene beretke* u početku su bile sastavljene od pripadnika sa tog prostora. No, pored njih, usljed sloma mobilizacije JNA u Srbiji, a i zbog čitavog niza razloga gdje ratno profiterstvo i etničko čišćenje nisu bili na posljednjem mjestu, *Služba* je organizirala i cijeli spektar drugih paravojnih formacija: *Žute mrave*, *Bele orlove*, *Pantere* i slične, sa uzajamno razmjenjivim sastavom. Najuvježbanija i najefikasnija u tom pravcu, bila je *Srpska dobrovoljačka garda* Željka Ražnatovića Arkana. Svim ovim paravojskama je, na ovaj ili onaj način, komandovala *Služba* - u principu. Međutim, organizacija i vođenje njihovih akcija na terenu, mnogo je bilo složenije nego što se to u pravi mah može pomisliti.

Za *Crvene beretke* u Kninskoj krajini bio je zadužen Simatović - više ili manje direktno; instrukcije za MUP Krajine stizale su iz Beograda i sem za pojedine specifične akcije, konkretna komanda nije nužna. Njihov najvažniji zadatak bio je kontrola kninskih glavešina. U istočnoj Slavoniji stvari su stajale bitno drugačije. Paravojne formacije tamo su uspostavljale srpsku vlast i za njih je bio zadužen Radovan Stojičić Badža, visoki funkcioner MUP Srbije i bivši komandant Specijalne antiterorističke jedinice kao komandant tamošnje TO. Njemu je direktno bio podređen i Arkan.

Rat u Bosni i Hercegovini 1992. predstavljao je za *Službu*, manje zahtjevan zadatak od sukoba u Hrvatskoj. Sistem ilegalnog naoružavanja i paravojnih organizacija uveliko je bio razrađen, a Karadžićeva Srpska demokratska stranka dovoljno organizirana, tako da nije postojala potreba za nekim pandanima Badže i Frenkija. Pored toga, JNA koja je brojala posljednje dane, prepustila joj je gotovo sve svoje naoružanje i kadrovsku strukturu.

Pojavio se međutim, novi izazov - ekonomske sankcije međunarodne zajednice. Šverc golemih razmjera - bez obzira na načine - postao je tada *državni posao*, a zemlje iz okruženja stekle su prvorazredni značaj. I same u tranzicionoj groznici i politički nestabilne, pružale su dovoljan broj kanala za bušenje sankcija, a *Služba* je prilikom sklapanja tih aranžmana, apsolutno bila nezaobilazna: ne samo da je trebalo paziti što se od koga kupuje i kako, već i tko kupuje i da se unapred razrezani dio reketa daje režimu. Zatim, *Služba* je morala kontrolirati i unutrašnje crno tržište strateških sirovina poput nafte i deficitarnih roba kao što su cigarete. Upravo su u to vrijeme, nastala velika današnja bogatstva i položena mreža organiziranog kriminala u

kojoj je dugo bila izgubljena svaka granica između policajaca i kriminalaca.

Do koje mjere je u ovim okolnostima narastao uticaj *Službe* i Joviće Stanišića svjedoče dva događaja. Prvi je formalne prirode: *Služba* je na njegovo inzistiranje postala Resor državne bezbjednosti kako ne bi bila *ispod* javne bezbjednosti MUP Srbije. Drugi događaj, tiče se ostatka savezne Službe koja od 1991. izgubila bilo kakav operativni značaj: u prvoj polovini 1993. MUP Srbije je naprosto preuzeo savezni MUP. Na jednoj simboličnoj ravni, ovo je ilustriralo što Milošević misli o dvočlanoj federaciji; na praktičnoj pak, radilo se o tome da je RDB MUP-a Srbije konačno preuzeo cjelokupnu arhivu od savezne Službe od 1945. u kojoj su najvažniji bili dosijei sa svim agenturnim mrežama i suradničkim vezama.

Kako je rat u Bosni odmicao, tako je Milošević sve više dolazio u sukob sa rukovodstvom bosanskih Srba, a Jovića Stanišić i njegova *Služba* dospijevali u nemoguć položaj: na jednoj strani su morali pomagati Radovanu Karadžiću, Momčilu Krajišniku i ostalim vođama, a na drugoj ih rušiti za račun Miloševića. I ne samo to: morali su održavati operativnom mrežu raznih polumafijaških firmi, preko kojih je Republika Srpska financirala svoje ratne napore i preko kojih su se bogatile i njene glavešine i Miloševićev establišment. Vrhunac ove *prvobitne akumulacije kapitala* odigrao se u Cazinskoj krajini 1994/95 kada se Fikret Abdić Babo, direktor "Agrokomerca" iz Velike Kladuše i član Predsjedništva BiH, odmetnuo od vlasti u Sarajevu i proglasio Autonomnu Pokrajinu Zapadna Bosna. Više od godinu dana *Crvene beretke* i Arkanova Srpska dobrovoljačka garda ratovala su kao Abdićevi plaćenici, istovremeno prodajući oružje i municiju i njemu i njegovim protivnicima, Petom korpusu Armije BiH u Bihaću. Ova operacija zvala se *Pauk*, a sjedište njenog štaba bilo je na Petrovoj gori: načelnik je bio osobno Jovića Stanišić, njegov zamjenik - Franko Simatović Frenki.

Koliko su *Crvene beretke* služile Miloševiću za pritisak na lidere Republike Srpske i Krajine, pokazalo 1995. kada su pripadnike UNPROFORA Mladićevi vojnici zarobljavali i vezivali na mjestima potencijalnih zračnih udara NATO-a. Stanišić je tada, okružen ovom jedinicom RDB-a, bukvalno izvršio desant na Pale i rukovodstvo bosanskih Srba da oslobodi taoce. A da se ne bi pomislilo da je RDB preko noći počeo raditi poput sličnih službi u demokratskim zemljama, demon-

strirano je iste godine: nakon sloma Krajine, vojno sposobne izbjeglice MUP je hapsio po Srbiji i izručivao Arkanovu bazu u Erdutu kao potencijalno topovsko meso.

Nakon potpisivanja Dejtonskog i Erdutskog sporazuma i definitivnog okončavanja rata u Hrvatskoj i BiH, u Srbiju su se povukla i *SDG* i *Crvene beretke*. Potom je, 1996. došlo i do njihovog formalnog spajanja u Jedinicu za specijalne operacije MUP Srbije u okviru Resora državne bezbjednosti sa glavnom bazom u Kuli. Za komandanta je imenovan Milorad Ulemek Legija, Arkanov pukovnik. Istovremeno, Srbija se pretvorila u neku vrstu Divljeg zapada: ne samo da su plaćena i naručena ubojstva viđenijeg svijeta iz podzemlja postala nešto najnormalnije, nego su mrtvi na pločnicima ostajali i ljudi iz neposrednog Miloševićevog okruženja: Radovan Stojičić Badža, Zoran Todorović Kundak...

Sva ta ubistva od samog početka imala su jedinstven profesionalni rukopis - žrtva nije imala nikakve šanse da preživi, a ubice da budu uhvaćene. Koliki je obim učestvovanja Službe u svemu tome, odnosno, ekipa iz *JSO* i Arkanove *SDG* teško je tačno reći. Po svojoj prilici, nije mali. Ovo će potvrditi saznanja poslije policijske akcije *Sablje* iz 2003, ali i ubistva u kojim su stradali viđeni likovi kako iz Arkanove družine, tako i iz *Crvenih beretki*. Dobar dio njih, naime, nije propuštao da se i oni tu i tamo ugrade u opće *poslovne* trendove: droga, šverc ili reket, svejedno.

Kada se na Kosovu se 1998. pojavila *Oslobodilačka vojska Kosova* (alb. *UČK*), gerilska formacija čiji je cilj bio da oružjem izbori nezavisnost Kosova, *JSO* je upućena u pokrajinu. Zajedničke akcije sa pripadnicima javne bezbjednosti i *VJ* bile su sve samo ne suptilne: uz mrtve pripadnike *UČK*-a, nesrazmjerno je rastao broj civilnih žrtava i spaljenih kuća.

U ovom periodu, Milošević je zaveo sultanističku politiku. U njenom centru bila je njegova porodica i njihovi klijenti, pogotovo glavešine Jugoslavenske levice, partije njegove supruge Mirjane Marković. Od alavosti *Julovaca* na vlast, nije se mogao spasiti ni do tada sve-moćni Stanišić. U augustu 1998. Milošević ga je naprosto otpustio i na njegovo mjesto imenovao Radomira Markovića.

Za vrijeme NATO intervencije, Služba je bila robusna isto onoliko koliko i državna politika. Na informativne razgovore su privođeni novinari i javni radnici, Miloševićevi oponenti. Režim je građane jedno-

stavno podijelio na patriote i neprijatelje. U tom kontekstu, ni od čega se nije prezalo: uloga i odgovornost Resora državne bezbjednosti u ubojstvu vlasnika nedeljnika *Evropljanin* i dnevnih novina *Dnevni telegraf* Slavka Ćuruvije, 11. aprila 1999. ni do danas nije rasvijetljena.

Poslije Kumanovskog sporazuma, teška ruka režima i Službe ni malo nije oslabila. Dok je na jednoj strani nastavljeno šikaniranje svih Miloševićevih političkih protivnika i gušena sloboda medija, dotle se sam njegov establišment počeo iznutra da urušava. Optužen pred Haškim sudom za genocid i teške ratne zločine, bez ijednog spomena vrijednog saveznika, Milošević je izgubio osjećaj za bilo kakvu realnost. Vjerovatno procjenjujući da je Vuk Drašković najopasniji protivnik zbog relativno dobre infrastrukture SPO-a, dao je nalog JSO-u da ga likvidira. Atentat na Ibarskoj magistrali nije uspio: jedan pripadnik JSO udario je kamionom u automobil u kom je bio Drašković; ovaj je ostao nepovređen, ali su poginuli su njegov zet Veselin Bošković i trojica tjelohranitelja. Akcijom je na licu mjesta koordinirao Legija. No, Milošević i Mirjana Marković nisu se tu zaustavili. Na Draškovića u ljeto iste godine biti izvršen još jedan neuspjeli atentat u Budvi: ovaj put Služba je angažirala tada mafijašku grupu Dušana Spasojevićeva - tada najmoćniju u Srbiji. Konačno, u augustu 2000. četiri pripadnika JSO-a po Legijinom naređenju, oteče i ubiti Ivana Stambolića, nekadašnjeg predsjednika Predsjedništva Srbije i čovjeka koji je promovirao Miloševića da bi ga ovaj smijenio u čuvenom političkom obračunu krajem osamdesetih. Za ovaj zločin, čini se, nije bilo nikakvog drugog motiva sem patologije vladajuće porodice u Srbiji; Stambolić je gotovo više od decenije bio van aktivne politike.

Uopće, u potpuno zloćudnoj metastazi Miloševićeve politike u njegove posljednje dvije godine, metastazirala je i *Služba*, a u okviru nje posebno JSO. Što je tačno ova jedinica postala, teško je reći: pored Kule, raspolagala je bazama u beogradskoj marini, na planini Tari i drugim objektima... Za njene pripadnike, Legija je jedini zakon, a za Legiju - reklo bi se - samo Milošević.

U takvim okolnostima, *Služba* je dočekala Peti oktobar. Kao i vojni vrh, tako je i ona napustila Miloševića. Također, i Marković i Legija odmah su ponudili svoje usluge novim vlastima: prvi Koštunici, drugi Đinđiću. Usljed njihove međusobne surevnjivosti, koju su ova dvojica dodatno raspirivala mješavinom tračeva i dezinformacija, suradnja je prihvaćena. Ovim je bar za godinu ili više bila spriječena svaka refor-

ma RDB-a i svako ozbiljnije hvatanje u koštac sa organiziranim kriminalom. I ne samo to: *Služba* i okviru nje JSO, ostali su bez svake kontrole i kao nikad do tada, nikom nisu polagali račune.

No, Srbija se poslije Petog oktobra ipak promijenila. Uz sva nesnalaženja DOS-a, klupko raznih kriminalnih akcija Službe, pod javnim pritiskom, pomalo se počelo odmotavati. Marković je konačno smijenjen i optužen za organizaciju atentata na Ibarskoj magistrali, a za isti zločin sve više je sumnjičen i Legija. To, kao i razne kriminalne djelatnosti u kojima je ovaj drugi učestvovao zajedno sa Spasojevićem, dovele su do oružane pobune JSO-a krajem 2001. Teško da je postojao veći šamar državi. Ne samo da Legija i njegovi pobunjenici nisu odgovarali zbog svog čina, već su uspjeli da dobiju sve što su zahtijevali, uključujući i smjenu načelnika RDB-a Gorana Petrovića, te imenovanje za njegovog nasljednika Andriju Savića i, kao njegovog zamjenika, bivšeg organa bezbjednosti JSO, Milorada Bracanovića. Ovim je *Služba* u novim političkim okolnostima bila potpuno infiltrirana od Legije i Spasojevićevog klana.

Ipak, ova pobuna je imala i svoj kontraefekt. Đinđić je shvatio da organizirani kriminal i odmetnuta i podivljala Služba oličena u JSO-u direktno nagriza samu supstancu Srbije i pripremao je obračun sa istim u velikom stilu. U tom kontekstu, već poslije pobune JSO-a, RDB je preimenovan u Bezbjednosno informativnu agenciju i izmješten iz MUP-a, donesen je Zakon o borbi protiv organiziranog kriminala, formiran Specijalni sud... Na žalost, Legija i Spasojević su bili brži od njega: 12. marta 2003. njihovi ljudi izvršili su atentat na premijera.

U policijskoj akciji *Sablja*, poslije ubojstva Đinđića, uništena je Spasojevićeva grupa, raspušten JSO, pohapšen dio atentatora, a Stanišić i Simatović predati Haškom tribunalu. Međutim, kako se tadašnja vlada Zorana Đinđića i bivše rukovodstvo Demokratske stranke tom istom operacijom poslužilo i kao prilikom za difamiranje političkih protivnika - DSS prije svega - prava depolitizacija Služe i raščišćavanje sa njenom prošlošću nije izvršeno. Slična situacija vlada i danas. Aktualni premijer, Vojislav Koštunica, imenovao je za direktora BIA Radu Bulatovića, svog bivšeg savjetnika dok je obavljao funkciju predsjednika SR Jugoslavije i čovjeka koji je zbog sumnje za povezanost sa organiziranim kriminalom, proveo tri mjeseca u pritvoru za vrijeme *Sablje*. Mnogi Bulatovićevi postupci potom imaju elemente političkog revanšizama.

Da se današnja BIA razlikuje od nekadašnjeg RDB-a ne treba posebno dokazivati. No, dok se ne otvore svi njeni ormari sa kosturima i dok ne bude u punoj mjeri dovedena pod demokratsku kontrolu, opasnost od njene političke i svake druge zloupotrebe ostaje.

Pojmovnik

Slobodan Milošević. Predsjednik Srbije od 1989. do 1997. i predsjednik SR Jugoslavije od 1997. do 2000. Za vrijeme njegove autoritativne vlasti, bitno je povređena zakonitost i ustavnost u djelovanju oružanih snaga, policije i službi bezbjednosti, došlo do sprege istih i organiziranog kriminala, te sistemske korupcije. Optužen pred Haškim tribunalom.

Jovica Stanišić. Načelnik Resora državne bezbjednosti MUP-a Srbije od 1992. do 1998. U tom periodu, RDB je djelovao izvan svoje nadležnosti, organizirao paravojne formacije, kršio građanska prava, učestvovao u političkoj represiji i organiziranim kriminalu. Optužen pred Haškim tribunalom.

Srpske paravojne formacije. Manje dobrovoljačke jedinice, komandoskog tipa, organizirane i vođene od RDB-a MUP Srbije od 1991. do 1995. Djelovale van svake sistemske kontrole u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Omogućavale Miloševiću direktnu kontrolu na ratištima i nad vlastima u Republici Srpskoj i Krajini. Sastavljene dobrim dijelom od kriminalaca, angažirale su se u etničkom čišćenju, pljački i ratnim zločinima.

Crvene beretke. Elitna jedinica RDB-a. Osnovana 4. maja 1991. Djelovala na području Hrvatske i BiH.

Jedinica za specijalne operacije RDB MUP Srbije. Nastala spajanjem Crvenih beretki i Srpske dobrovoljačke garde Željka Ražnatovića Arkana 1996. Imala dva komandanta: Milorada Ulemeka Legiju (1996-2001) i Gorana Maričića Gumara (2001-2003). JSO je raspolagala najsuvremenijom borbenom tehnikom i pored glavne baze u Kuli, na raspolaganju je imala kampove za obuku u Petrovom Selu i na Tari, izdvojenju komandu u Beogradu, te odeljenja za obezbeđivanja lica i objekata (OZLO), padobranski tim i ronilačko-diverzantski tim. Njen komandni sastav i dio pripadnika, povezan sa mafijaškim Zemunskim klanom Dušana Spasojevića, direkt-

ni su izvršioci ubojstva premijera Zorana Đinđića i bivšeg predsjednika Srbije Ivana Stambolića, te dva neuspjela pokušaja ubojstva predsjednika Srpskog pokreta obnove Vuka Draškovića. JSO je odlukom Vlade Srbije raspušten 24. marta 2003.

Franko Simatović Frenki. Pomoćnik načelnika RDB-a MUP Srbije Jovice Stanišića. Jedan od osnivača Crvenih beretki i glavni koordinator paravojnih sastava RDB-a u ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovina od 1991. do 1995. Optužen pred Haškim tribunalom.

Bezbednosno informativna agencija (BIA). Obavlja kontraobavještajne (prikupljanje, analiziranje, obradu i ocjenjivanje podataka o djelovanju stranih obavještajnih službi i lica, grupa i organizacija na teritoriji Srbije usmjerenih protiv njene bezbjednosti), obavještajne (u inozemstvu se prikupljaju i analiziraju podaci političke, ekonomske, bezbjednosne i vojne prirode koji se odnose na strane države, političke, ekonomske i vojne saveze i organizacije u vezi sa bezbjednošću Srbije) i druge poslove (borba protiv organiziranog kriminala i terorizma, te najtežih oblika krivičnih djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava). BIA je 2002. izdvojena iz MUP-a Srbije i djeluje kao Vladina agencija.

Ministarstvo obrane Srbije i Crne Gore. Resorni organ Savjeta ministara. Obavlja poslove koji se odnose na obranu zemlje i ostvarivanje sistema obrane, imovinu VSCG i MO, proizvodnju i promet naoružanja i vojne opreme, naoružavanje i opremanje VSCG, vojnu obvezu itd.

Generalštab Vojske Srbije i Crne Gore. Najviši stručni i štabni organ za pripremu i upotrebu Vojske u ratu i miru.

Vojska Srbije i Crne Gore. Ima mirnodopske i ratne komande, jedinice i ustanove. Stalni sastav čine profesionalni vojnici i vojnici na služenju vojnog roka u tri vida: kopnena vojska, ratno vazduhoplovstvo i protivvazдушna obrana i ratna mornarica.

Haški tribunal. Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. osnovan od strane Savjeta bezbjednosti na osnovu Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija, djeluje u skladu s odredbama ovog Statuta. Ima primat nad nacionalnim sudovima. Sačinjavaju ga sudska vijeća, koja se sastoje od tri pretresna vijeća i jednog žalbenog vijeća, tužilac i sekretarijat, koji opslužuje i sudska vijeća i tužioca.

Ratko Mladić. General pukovnik, komandant Vojske Republike Srpske od 1992. do 1995. Optužen pred Haškim tribunalom. Nije se pojavljivao u javnosti od 1995, a Vojska Jugoslavije davala mu je kontraobavještajnu i drugu podršku do 2003. u Srbiji.

Republika Srpska Krajina. Samoproklamirana država Srba u Hrvatskoj od 1991. do 1995. Na njenom teritoriju djelovale su JNA i paravojne formacije.

Željko Ražnatović Arkan. Najpoznatiji srpski paravojni komandant. Lice sa kriminalnom prošalošću, suradnik savezne Službe državne bezbjednosti SFRJ i RDB-a MUP Srbije, osnivač i vođa Srpske dobrovoljačke garde. Optužen pred Haškim tribunalom; ubijen januara 2000. u beogradskom hotelu Interkontinental.

Pavle Bulatović. Ministar obrane u Vladi SR Jugoslavije od 1993. do 2000. Ubijen u Beogradu početkom 2000. Mada ovaj zločin nikad nije rasvijetljen, smatra se da je povezan sa uplivom organiziranog kriminala u oružane snage.

Zemunski klan. Kriminalna grupa na čijem čelu je bio Dušan Spasojević. Bavila se rasturanjem droge, otmicama, iznuđivanjem i slično. Zemunski klan je izvršio i nekoliko desetina ubojstava. Poslije atentata na premijera Đinđića, dio članova ove mafijaške grupe je uhapšen, dio je u bjekstvu, a vođa - Spasojević - ubijen je prilikom hapšenja.

Milorad Ulemek Legija. Bivši pripadnik Legije stranaca i Arkanove Srpske dobrovoljačke garde i potom komandant JSO-a od 1996 do 2001. u činu pukovnika MUP-a Srbije. Optužen za organizaciju i učešće u atentatima na Vuka Draškovića, ubojstva Ivana Stambolića i Zorana Đinđića. Učestvovao u aktivnostima Zemunskog klana.

"Sablja". Policijska akcija poslije ubojstva premijera Zorana Đinđića. U okviru nje uhapšeno je nekoliko kriminalnih grupa.

Dejtonski sporazum. Akt koji su potpisali Franjo Tuđman, Alija Izetbegović i Slobodan Milošević krajem 1995. Njegovim usvajanjem okončan je rat u Bosni i Hercegovini u utvrđeno nježno poslijeratno ustrojstvo.

Erdutski sporazum. Akt potpisan između predstavnika Republike Hrvatske i srpskih predstavnika iz istočne Slavonije nakon usvajanja Dejtonskog sporazuma o mirnoj reintegraciji tog područja u ustavno-pravni sistem Hrvatske do 1997.